

ČESKÝ ARCHIVÁŘ V ŘÍMĚ

HYNEK KOLLMANN JAKO CESTOVATEL, POZOROVATEL A SPOLEČNÍK

JAROSLAV PÁNEK

Místo Hynka Kollmanna (1864–1938)¹ v dějinách českého archivnictví a do jisté míry i historiografie bylo již několikrát zhodnoceno – v hlavních rysech pozitivně, s důrazem na jeho mimořádnou editorskou akribii, ale také s jistými rozpaky. Pozornost zaujalo Kollmannovo osobité postavení mezi zakladatelským obdobím Antonína Gindelyho a strhujícím nástupem žáků Gollovy školy, několikaleté bádání v římských archivech a zvláště jeho – v prvotním záměru mohutná – edice *Acta Sacrae Congregationis de Propaganda fide res gestas bohemicas illustrantia*.² O tom, že „jméno Kollmannovo bude v análech české práce vědecké spojeno především s monumentálním podnikem výzkumu a edice akt Propagandy“, se uznale vyslovil důvěrný znalec tematiky Bedřich Jenšovský.³ S jistou nadsázkou napsal Josef Macůrek v Kollmannově nekrologu, že „Archiv Propagandy... stal se (vedle zpráv nunciů při císařském dvoře) nejdůležitějším zdrojem pramenů pro české dějiny nové doby“.⁴ Autor důkladné životopisné studie Zdeněk Kristen vyjádřil vděčnost „za jeho účast při českém výzkumu historickém v Římě, v jehož dějinách zůstane Kollmann zlatým písmem zvěčněn svým probádáním – a stejně i kriticko-diplomatickým zpracováním – archivu kongregace de Propaganda fide“.⁵

- 1 Základní faktografii podávají (kromě encyklopedických hesel) Kutnar, František – Marek, Jaroslav: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscství. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století. Praha 1987, s. 583–584; Hoffmannová, Jaroslava – Pražáková, Jana: Biografický slovník archivářů českých zemí. Praha 2000, s. 325–326.
- 2 Kollmann, Hynek (Ignatius) (ed.): *Acta Sacrae Congregationis de Propaganda fide res gestas bohemicas illustrantia*. Tomus I. pars I (1622–1623). Praha 1923; Prodrumus. Praha 1939; Tomus II (1623–1624), ed. Antonín Haas. Praha 1954.
- 3 Jenšovský, Bedřich: Zemský archivář a býv. tit. řed. zemského archivu Hynek Kollmann. Časopis Archivní školy 15–16, 1937–1938 (vyšlo 1940), s. 396–398; citace: s. 397. Srov. též Jenšovský, Bedřich: Hynek Kollmann. Český časopis historický 45, 1939, s. 172–176.
- 4 Macůrek, Josef: Hynek Kollmann (nekrolog). Naše věda. Kritický měsíčník 19, 1938, s. 317–318; citace: s. 318.
- 5 Kristen, Zdeněk: Hynek Kollmann (* 31. července 1864 – † 22. června 1938). Zprávy Českého

Tito i další autoři museli ovšem konstatovat, že velkolepý záměr zůstal pouhým torzem, a vysvětlili to chatrným zdravotním stavem, častou pracovní neschopností a poté těžkou invaliditou Hynka Kollmanna, jemuž byla v roce 1933 amputována pravá noha a on vzápětí zůstal chromý i na levou nohu.⁶ Aniž by byl připomenut osud dalších mnohasvazkových edičních podniků, zejména souběžně vydávaných *Sněmů českých*,⁷ a opakovaně se vyskytující rozpor mezi původními optimistickými nadějemi na jedné straně a nerealistickými odhady kapacity a časových možností editorů na straně druhé, bylo ztroskotání *Propagandy* interpretačně propojeno s chorobami a částečně i s povahou jediného editora.

V dosud poslední studii o Hynku Kollmannovi uvedla Zlatuše Kukánová, že „se ve svém okolí jevil spíše jako podivín, člověk méně snášenlivý a náladový“, ale vysvětlila tyto projevy dlouhodobě se zhoršujícími zdravotními nesnáze.⁸ Zdeněk Kristen, který téma nazíral zblízka a hlavně znal portretovanou osobnost z vlastní zkušenosti, jen stručně, ale přesvědčivě vystihl zvraty v Kollmannově životě (několikeré úmrtí v rodině, včetně jeho milované první manželky, rodinný rozkol v druhém manželství a ovšem i těžké fyzické choroby a postižení nervového systému). Kristen znal projevy Kollmannovy dobrosrdečnosti i sklon k nadměrné pedanterii, který jen posiloval jeho popudlivost, nedůvěřivý a podezřívavý vztah ke kolegům. Pochopil, že „to vše učinilo z veselého společníka zatrpklého podivína, který se začal straniti veřejného života, vědeckého i společenského“.⁹

Není úkolem tohoto článku posuzovat, do jaké míry byl uskutečnitelný záměr zvládnout *Propagandu* v extrémně dlouhém rozpětí let 1622–1800 silami jediného editora, tím méně pak hodnotit dynamiku choroby a pracovního potenciálu bezpochyby nadaného, jazykově i odborně disponovaného archiváře. Cílem stati, která se neobejde bez řady obšírnějších pramenných citací, je naznačit, jaké mohlo být mentální a zkušenostní zázemí ambiciózního mladého muže, který pro sebe objevil *Propagandu* a v prvotním rozletu kolem ní spřádal svůj velký sen.

Značně torzovitým, ale v některých pohledech pozoruhodným pramenným zdrojem ke studiu této tematiky je Kollmannova pozůstalost, uložená v Národním archivu v Praze.¹⁰ Kromě základní osobní dokumentace oficiálního rázu, nahodile

zemského archivu 9, 1946, s. 4–52; citace: s. 51.

6 Kristen, Z.: Hynek Kollmann, s. 45.

7 Pánek, Jaroslav: Sněmy české. Naděje a ztroskotání edice k dějinám raného novověku. In: 130 let Zemského archivu. Sborník příspěvků z konference konané u příležitosti 130. výročí založení Zemského archivu a 100. výročí založení jeho zakladatele a 1. ředitele prof. A. Gindelyho. Praha 1993, s. 23–33.

8 Kukánová, Zlatuše: Hynek Kollmann (1864–1938). In: Sborník prací členů Socialistického svazu mládeže Státního ústředního archivu v Praze [1]. Praha 1985, s. 33–53; citace: s. 42.

9 Kristen, Z.: Hynek Kollmann, s. 50.

10 Národní archiv (NA), Pozůstalost Hynka Kollmanna (Pzst. H. Kollmann).

zachované korespondence z let 1893–1938 a hromádky navštívenek obsahuje totiž několik zápisníků deníkového typu, pocházejících z let 1885–1886, 1891–1892, 1893 a 1901–1903. Tyto drobné sešitky mají ovšem nestejnou hodnotu pro poznání osobnosti Hynka Kollmanna v době, kdy se stal římským badatelem a kdy formuloval svůj životní program. Skutečně prvořadým ego-dokumentem je cestovní deník se záznamy od 31. října 1891 do 16. ledna 1892, do něhož si Kollmann systematicky a důkladně zapisoval svá pozorování, setkání a rozhovory z uvedených čtyř měsíců římského pobytu.¹¹ Již ne zcela plnohodnotné je pokračování, sahající od 20. ledna do 21. února 1892,¹² v němž se Kollmann – pravděpodobně pod vlivem zhoršujícího se zdravotního stavu a omezené schopnosti pracovat – soustředil na reprodukci zpráv z druhé ruky (často z novin),¹³ na popis politických a společenských událostí v Římě¹⁴ či divadelních představení,¹⁵ zde již toho o sobě ani o svých názorech mnoho neprozradil.¹⁶

Pozdější zápisníky mají zcela jiný charakter – mění se ve strohé evidenční záznamy o místech, která navštívil, osobách, s nimiž se setkal, dopisech a zprávách, jež sepsal a odeslal, apod. Sešit nadepsaný „Poznámky z Říma od r. 1891“¹⁷ je vlastně chronologickým seznamem dopisů, které Kollmann odesílal různým adresátům, zejména v Čechách nebo v Itálii. Tam, kde je holá zmínka doplněna epistolárním konceptem, lze najít zajímavé zprávy o badatelské činnosti (listy Antonínu Gindelymu, Františku Dvorskému, Jaromíru Čelakovskému, Josefu Emlerovi a dalším), někdy také sdělení osobního rázu (dopisy snoubence Anně Sobkové).¹⁸ Pokud by byl tento pramen v budoucnosti detailně analyzován, mohl by doplnit znalosti o Kollmannových názorech a také o jeho výzkumné činnosti. To je ovšem téma na samostatnou studii.

- 11 NA, Pzst. H. Kollmann, kt. 1, inv. č. 3, fol. 1 (dále zkráceně: Deník 1891–1892). Jde o drobný kapesní zápisník o rozměrech 12,5 x 9 cm, se 62 popsányými nečíslovanými listy (pro snazší orientaci doplňují vlastní číslování folií).
- 12 NA, Pzst. H. Kollmann, kt. 1, inv. č. 3 (dále zkráceně: Deník 1892); rovněž drobný kapesní zápisník, zde o rozměrech 12,7 x 8,8 cm, s 15 popsányými nečíslovanými listy (pro snazší orientaci opět doplňují vlastní číslování folií).
- 13 Záznamy o požáru v Římě 17. ledna 1892 (Deník 1892, fol. 2r–4r), o zemětřesení 22. ledna 1892 (Deník 1892, fol. 4v–7v), o kalamitě, kterou způsobil na Margaretině mostě (Ponte Regina Margherita) splašený kůň 31. ledna 1892 (Deník 1892, fol. 8r–v), o požáru velkého mlýna a továrny na těstoviny 3. února 1892 (Deník 1892, fol. 9r–v).
- 14 Dělnické nepokoje v Římě 17.–18. února (Deník 1892, fol. 12v–13v); římský karneval (Deník 1892, fol. 14v–15r).
- 15 Deník 1892, fol. 1r–v, 13v–14r.
- 16 Například o své nemoci k 8. březnu 1892 (Deník 1892, fol. 4r, 8r, 10r, 12v).
- 17 NA, Pzst. H. Kollmann, kt. 1, inv. č. 3.
- 18 NA, Pzst. H. Kollmann, kt. 1, inv. č. 3.

Pro poznání Hynka Kollmanna jako cestovatele, pozorovatele a společníka jsou však klíčové jeho deníkové záznamy z pěti měsíců na přelomu let 1891 a 1892. Jim je věnován tento článek.

Cestovatel

Běh života Hynka Kollmanna se začal odvíjet 31. července 1864 v jeho rodišti Hradci Králové a uzavřel se 22. června 1938 v Praze, kde studoval na univerzitě, krátkodobě učil na středních školách, v letech 1893–1920 byl zaměstnancem Českého zemského archivu a poté v metropoli strávil i krušný penzijní věk. Ve třetím a čtvrtém desetiletí života pobýval na delších badatelských cestách do blízkého okolí (celé Čechy, Slezsko),¹⁹ ale i na výpravách do vzdálenějších zemí. Již jako univerzitní posluchač v akademickém roce 1885/1886 přerušil studia na pražské filozofické fakultě a vydal se na Volyň, kde získal výhodné místo vychovatele v rodině českého ředitele panství Bialogorodka (Bilohorodka), které patřilo knížeti Romanu Sanguszskovi.²⁰ I když si zaznamenával poznatky o tamním obyvatelstvu a lidových zvycích (ostatně studoval vedle dějepisu i zeměpis), tato zkušenost ho nijak zvlášť nepoznamenala. U budoucího historika je to překvapivé, neboť žil na panství jednoho z nejvýznamnějších polsko-litevských či ukrajinských magnátských rodů, který v 16.–18. století sehrával významnou roli v raně novověkých dějinách této části Evropy a zapsal se do politické i kulturní historie.²¹ Minulost východní Evropy Kollmanna zjevně neupoutala. Jeho celoživotní zájem směřoval na jih, do Itálie.

Naplnit cestovatelskou touhu po Itálii nebylo ovšem nijak jednoduché. Pro pokročilého univerzitního studenta i pro čerstvého absolventa filozofické fakulty (závěrečné zkoušky vykonal Kollmann ve dnech 28. června až 4. července 1888) a zároveň nemajetného čekatela učitelského místa přicházela v úvahu pouze cesta se stipendijní podporou. Dvakrát – v letech 1887 a 1888 – na ni pomýšlel a Historická komise pro království České o něm uvažovala, ale k udělení stipendia nedošlo.²² Teprve 20. února 1890 schválil český zemský výbor vyslání Hynka Kollmanna do Říma, kde měl navázat na dosavadní výzkumy Vojtěcha Jaromíra Nováčka. Tím se mu otevřelo nové badatelské i společenské prostředí, jež určilo Kollmannův další život. V letech 1890–1893, 1899–1901 a 1902–1903 uskutečnil celkem sedm studijních cest do Itálie a strávil tam (vždy s výjimkou letních měsíců) zhruba pět let.²³

19 Kristen, Z.: Hynek Kollmann, s. 8, 23–24.

20 Kristen, Z.: Hynek Kollmann, s. 7.

21 Souhrnně Encyklopedia Polski. Kraków 1996, s. 602.

22 Kristen, Z.: Hynek Kollmann, s. 7–9.

23 Životopisná data: Kristen, Z.: Hynek Kollmann, s. 9–10, 33–35; Kristen spočítal celkovou dobu Kollmannových pobytů v Itálii na 62 měsíců (tamtéž, s. 39).

Vybavení na cestu do Říma bylo na počátku devadesátých let 19. století poměrně slušné. Jakmile zemský výbor Českého království schválil návrh Historické komise zemské na vyslání stipendisty do Itálie, poskytl mu zároveň na cestu tam a zpět po 80 zlatých v bankovkách a na ubytování a stravu v zahraničí po šesti zlatých ve zlatě na každý den. To bylo víc, než kolik dostávali stipendisté Rakouského historického ústavu v Římě (jejich dieta činila deset rakouských korun čili pět zlatých), což mezi stipendisty dvojího druhu – řádnými rakouskými a zemskými českými – vyvolávalo určitou žárlivost.²⁴ Český zemský výbor prostřednictvím vídeňského ministerstva kultu a vyučování zajišťoval mimořádné členství českých stipendistů v Istituto austriaco di studi storici, což znamenalo možnost využívat ústavní knihovnu a některé další výhody (doporučení k přístupu do archivů, volný vstup do římských muzeí). Pro Hynka Kollmanna jakožto suplujícího učitele na průmyslové škole to vše znamenalo po prestižní i materiální stránce lákavou výzvu.²⁵

Kollmannovy detailní záznamy z roku 1891 dokládají, že výprava do Říma zdaleka nebyla jen studijní cestou do archivů a knihoven. Hynek Kollmann ji nastoupil v neděli 11. října 1891, a to společně s dalším zemským stipendistou Karlem Ludwigem z Chebu (který měl ovšem částečně vlastní program, včetně návštěvy vídeňského přítele), a vydal se vlakem na jih. Přespal ve Vídni v hotelu a v pondělí 12. října si vyjel na návštěvu příbuzných do Kaumbergu, dolnorakouského městečka ležícího jihozápadně od Vídně. Teprve v úterý 13. října pokračoval na cestě do Florencie, kde se ve středu 14. října spolu s Ludwigem ubytoval, po noční jízdě se prospal a šel se představit do státního archivu. Po zbytek dne psal dopisy, především snoubence a matce, a zúčastnil se růžencové pobožnosti v chrámu Santa Maria Novella. Čtvrtek 15. a pátek 16. října a několik následujících dnů bylo vě-

24 Kybal, Vlastimil: Čeští historikové v Římě. In: Kybal, V.: *Drobné spisy historické*, I. Z cest a archivů. Praha 1915, s. 93 (reedice článku z roku 1913); Kybal zde uvádí později ještě zvýšené diety ve výši 20 korun, tj. 10 zlatých.

25 Standardní pokyny k cestám do Říma obsahuje pověření k první badatelské výpravě (1890–1891): „Vzhledem k návrhu historické komise usnesl se zemský výbor ve svém sezení z dnešního dne na tom, abyste za účelem pokračování historického badání v archivu vatikánském vyslán byl 1. března t. r. [1890] do Říma a tam na místě badatele pana Vojtěcha Nováčka těchto výzkumných prací se účastnil. / Za tou příčinou obrací se zemský výbor zároveň k c.k. ministerstvu duchovních záležitostí a vyučování se žádostí, aby Vás propustilo koncem tohoto pololetí školního z úřadu suplujícího učitele při c.k. státní vyšší průmyslové škole v Praze; dále žádá zemský výbor jmenované c.k. ministerstvo, abyste přijat byl jako mimořádný člen ›Istituto [!] austriaco di studi storici‹ v Římě, abyste účastniti se mohl výhod tohoto ústavu. / V příčině cestovních [!] útrat a diet podotýkáme, že se povoluje Vám na cestu tam a zpět náhrada po 80 zlatých v bankovkách a na dobu Vašeho pobytu v Římě denně po šesti (6) zlatých ve zlatě, jichž poukázání se stane ihned, až se prokážete propuštěním z nynějšího postavení. / Konečně bylo zemskému archiváři uloženo, aby Vám dal potřebná bližší nařízení v příčině provedení úkolu Vám svěřeného; i bude Vám třeba za tímto účelem představit se zemskému archiváři.“ – NA, Pzst. H. Kollmann, kt. 1, inv. č. 1, Přípis zemského výboru Hynku Kollmannovi z 20. února 1890.

nováno prohlídce florentských památek, návštěvě proslulého města Fiesole, spjatého s Boccacciiovým Dekameronem, a také seznamování s částí fondu Legazione di Germania (k roku 1633) ve státním archivu. Program pobytu v Toskánsku byl vyčerpán během týdne, načež Kollmann a Ludwig ve čtvrtek 22. října pokračovali v jízdě vlakem do Říma, kde je na nádraží očekávaly jejich ubytovatelky z rodiny Carnevale a drožkou je odvezly do pronajatého římského bytu.²⁶

Cesta z Prahy do Říma, spojená s informační návštěvou ve florentském archivu, s prohlížením architektonických památek a muzeí, s účastí na pobožnostech a návštěvou příbuzných, se tak protáhla na dvanáct dnů. Archivně turistické cestování sice naráželo na občasně obtíže při přestupech mezi vlaky a s přepravou zavazadel, vcelku však odpovídalo poměrně ještě klidnému rytmu života na sklonku 19. století.²⁷ Zároveň to bylo cestovatelské vzdělávání, empirické doplňování znalostí, dříve nabytých četbou a výukou dějepisu a zeměpisu na pražské univerzitě.

Cestovatelské zkušenosti a spolehlivá znalost topografie Říma, získané již předtím za výpravy v letech 1890–1891, se Kollmannovi dobře osvědčily, když provázel své krajany po Věčném městě. Společenské povinnosti tohoto druhu byly poměrně časté, neboť Češi nedisponovali vlastními diplomatickými či jinými civilními institucemi v zahraničí, ale stipendisté českého zemského výboru – alespoň zástupně – mohli v Římě poskytnout zasvěcené informace a služby. V listopadu 1891 se naskytla příležitost provést české a moravské poslance, kteří přijeli na římský „kongres míru“. Kollmann se jim skutečně věnoval s příkladnou péčí. Aby jim předvedl panorama Věčného města, zavedl je nejprve k méně známému chrámu San Pietro in Montorio na západním okraji historické metropole: „Počasí bylo neobyčejně příznivé, vyhlídka na Řím i okolí rozkošná. Všichni byli jí uneseni. Rovněž líbila se jim kaple křestná [!] v akademii španělské (Bramantova), kterou byl druhdy pochválil dr. Rieger.“²⁸ Viděli potom za bránou dům, který v roce 1849 hájil Garibaldi.²⁹ Obhlídka Říma z vrcholu Janikulu směrem k vati-

26 K setkáním v domě sester Carnevalových (Via Marianna Dionigi 29): Deník 1891–1892, fol. 52v.

27 Deník 1891–1892, fol. 1.

28 Přípomínka návštěvy Františka Ladislava Riegra a jeho manželky Marie Riegrové-Palacké v Římě v březnu 1891; jelikož Riegrova choť 29. III. 1891 zemřela v témž domě, kde bydlel i on, Kollmann měl příležitost zachytit (Deník 1891–1892, fol. 27v–28r) pověru italských spolubydlících, „dle níž zesnulí štípou toho, kdo spí v jizbě jejich skonu“; aniž by tomu sám přikládal váhu, zaznamenal, že dva nocležníci, kteří přespali v úmrtním pokoji Marie Riegrové-Palacké, se údajně probudili s poštipanou rukou a byli z toho zděšeni.

29 Deník 1891–1892, fol. 19r. – Kollmann měl na mysli renesanční chrámek Tempietto, vrcholné dílo Donata Bramante, které bylo a je i dnes součástí areálu Španělské královské akademie (Accademia Reale di Spagna Roma) na návrší Janikulu; v bezprostřední blízkosti je rozsáhlý památník Giuseppa Garibaldiho a boje za připojení Říma k postupně sjednocované Itálii.

kánské bazilice sv. Petra, stejně jako trasa mezi bazilikou Santa Maria Maggiore, Lateránem a Koloseem,³⁰ patřily mezi zlaté hřeby Kollmannova programu, který mohl nabídnout náročným českým cestovatelům.

Kollmann se provázení návštěv věnoval velmi obětavě, pomáhal hostům při nákupu³¹ a obstarávání upomínkových předmětů (papežem požehnaných růženců, obrázků, artefaktů z katakomb),³² dokonce jim na dálku připravoval i „program pochůzek po Florencii“.³³ Když mu však odjíždějící krajané nabízelí odměnu, kterou pokládal za nicotnou (nevelký peníz, jednou dokonce v Římě zakoupenou příkrývku), zdvořile ji odmítl, ale ve skrytu duše se cítil uražen. Není pochyb, že očekával něco jiného – získání přátelských konexí, a to i v politicky vlivných kruzích.³⁴

Občas vyjížděl Kollmann z Říma do menších italských měst. Když se v předvánočním čase roku 1891 vydal ke známým do Rieti, města vzdáleného asi 90 km severovýchodně od metropole, a při té příležitosti také do blízkého umbrijského města Terni,³⁵ zjevně nepostupoval podle turistického průvodce, neboť ani slovem nezmínil události spjaté s tímto kdysi sabinským městem, nepadla zmínka o rodišti antického polyhistora Marka Terentia Varrona, ani o významných událostech papežských dějin 13. století. Kollmanna cestou vlakem mnohem víc zajímala zimní krajina severního Lazia a její industrializace (včetně cukrovaru zařízeného pražskou firmou Daněk, Breithut & Co.)³⁶ a hlavně lidé maloměsta, s nimiž se setkával, jejich svéráz i každodenní život. Byl to pohled bystrého člověka s širším – zejména zeměpisným – vzdělanostním zázemím, schopného vnímat navštívené země a kraje v jejich osobitosti.

O Kollmannových cestovatelských zájmech vypovídá také výlet do Anzia, vzdáleného asi 50 km jižně od Říma, kam vyjel spolu s německým kolegou Karlem Ludwigem o Vánocích 26. prosince 1891. Ani tentokrát ho nezaujala historie přístavního města antického založení, nýbrž pobřeží Tyrhénského moře. Jel tam už podruhé (Porto d'Anzio navštívil předtím při prvním stipendijním pobytu 18. května 1890)³⁷ a jeho cílem bylo prohloubit si tehdejší zážitky. Citlivě vnímal škálu barev, která se rozevírala při pohledu jihozápadním směrem od pevniny:

30 Deník 1891–1892, fol. 23r.

31 Deník 1891–1892, fol. 29r.

32 Deník 1891–1892, fol. 28v.

33 Deník 1891–1892, fol. 27v (14. XI. 1891).

34 Deník 1891–1892, fol. 29v, 31r.

35 Deník 1891–1892, fol. 44r–46r.

36 Deník 1891–1892, fol. 46r.

37 Deník 1891–1892, fol. 54r.

„Tentokráte nebe bylo nám nadmíru příznivo. Haleno mraky všech možných odstínův a předce [!] dopouštějíc vždy na chvíli proniknouti paprskům slunečním na hladinu mořskou, rozbrázděnou táhlými vlnami, barvilo ji nádherně: tu skotačivý pruh stříbra, tam šedá ocel, onde zeleň, místy barva fialová a tam daleko na obzoru široký pás modrý, tu i tam až černý. A to vše se mění, hraje, víří.“ Barevnosti mořské hladiny odpovídaly i silné zvukové a dokonce chuťové vjemy: „A když vyšli jsme na hráz přístavní, příboj ohromný vln nás ohlušoval jekem, jakým lámaly se na balvanech, a tříštíce se na hranách jejich stříbrem mizely ve skulinách a skrápěly nás bělostnou, trpkou pěnou, jež usazovala na rtech našich, na tvářích i rukou solný obsah svůj.“³⁸

Po znamenitém obědě („jedl jsem námořnickou polévku a ohromnou rybu“) si Kollmann s Ludwigem, s nímž si během cesty připil na bratrství,³⁹ najali bárku řízenou dvěma námořníky a vydali se na moře směrem k východněji položenému přístavnímu městu Nettuno. „Loďka kolísala povážlivě hned ve přístavě. Když vypluli jsme z něho s napjatými plachtami na širé moře – oh! – kolíbala se velmi pěkně.“ Kollmann pozoroval chování poněkud ustrašeného kolegy a reakce zkušených námořníků, ale ještě více ho zaujali místní rybáři, kteří na bárkách vlekli síť ke břehu: „Jak namáhali se ubozí ti námořníci, běhající v kruhu za sebou a navinující lano sítí; zpívali si při tom vesele na každé lodi a pozdravovali se s námi. Chudáci, vydělávají si trpce skrovný groš!“ Ačkoli sám se vzděláním povzněl z chudých poměrů, neztrácel sociální cit a úctu k lidem těžce pracujícím.⁴⁰ V závěru plavby zažila ještě osádka bárky menší otřes, když „nenadálý, mocný náraz vlny shodil nás všechny ze sedadel doprostřed loďky“.⁴¹ Nebylo to žádné drama, jen zpestření cesty, jež Kollmannovu vyprávění dodávalo jistý epický spád. Český archivář psal na cestách pro sebe a možná pro své nejbližší, ale zároveň vypovídal o povaze vlastního cestování – byla to sebevzdělávací a zároveň zážitková turistika, netuctově vnímána všemi smysly.

Hynek Kollmann se nestal cestovatelem velkého formátu a jeho cestovatelský geografický horizont nebyl zvláště široký. Pokud se však vydal do Itálie, která pro něho představovala největší životní inspiraci, prokázal nejen vnímavost a porozumění, schopnost stálého srovnávání s českou realitou, ale také sociální citění.

38 Deník 1891–1892, fol. 54r–55r.

39 Deník 1891–1892, fol. 56r.

40 S podobným porozuměním zaznamenal Kollmann i potlačenou stávku římských drožkářů 5. ledna 1892: „Chudasové kočí prohloupili se stávkou! Bojovali proti tramvaji a omnibusům ... a ničeho nevyzískali.“ Deník 1891–1892, fol. 61v–62r. – Další projevy zájmu o sociální otázku, zvláště o dělnické hnutí, se projevíly při nepokojích v Římě v únoru 1892 (Deník 1892, fol. 12v–13r).

41 Deník 1891–1892, fol. 55r–56r.

Pozorovatel

Cestovní deník z let 1891–1892 umožňuje nahlédnout do zájmového spektra mladého – zhruba sedmadvacetiletého – adepta archivnictví. Hynek Kollmann vystupuje z tohoto ego-dokumentu jako bystrý pozorovatel, který zdaleka ještě nebyl vyhraněn v jednom oboru a v jediném směru, ale na svět pohlížel spíše jako začínající středoškolský učitel, který dychtivě sbírá poznatky a dojmy a zapisuje si je pro svou potřebu, aby jich snad někdy v budoucnosti využil ve výuce či v literární tvorbě. V zápiscích se vyjadřuje stručně, jak to ostatně odpovídá povaze pravidelně vedeného a chronologicky řazeného cestovního deníku, ale osvědčuje při tom spontánní smysl nikoli jen pro faktografický popis, ale i pro obrazné vyjádření. Kollmann sice nedosáhl pronikavosti a stylové elegance římských „let vandrovních“ Josefa Šusty,⁴² v jistém smyslu však bezděky vytvářel jejich skromný, nicméně zajímavý doplněk. Přes věkový odstup (Šusta byl o deset let mladší než Kollmann a v Římě pobýval o něco později) a přesto, že Šustovy memoáry byly s odstupem mnoha let pojaty jinak, na samém počátku devadesátých let 19. století vznikl text, který pojednává o prostředí, v němž jak pozapomenutý archivář, tak i klasik českého dějepisectví trávili svá mladá léta.

Pro Kollmanna mělo význam nejen poznávání navštívených míst, ale i pozorování lidí, s nimiž se v průběhu cesty náhodně setkal. Bezpochyby s nimi rozprádal hovor, aby se dozvěděl, odkud pocházejí a kam jedou, jaké je jejich profesionální zaměření, vystupování a zájmy. Vyhodnocoval je z hlediska jazykového, národnostního, popřípadě i náboženského, zaznamenával jejich místní (italský, německý, rakouský) či naopak anglický nebo americký původ. Poznamenával si, jak se příslušníci různých národů chovají a jakým způsobem navazují kontakt s novým prostředím: „Ve vedlejší kupé seděla společnost Američanů: starý pán, který dílem pískal, dílem zpíval, a sedm dam, některé z nich dosti hezké... Zpívali a bavili sebe i nás po celou cestu. Po jisté hře společenské, při níž jedna měla kol hlavy ovinutý prapor Severoamerických spojených obcí, nejmladší z dívek vybírala...“⁴³ Registroval projevy, které pokládal za příznačné pro dané etnikum, a dokázal být k hostitelskému prostředí i jednostranně kritický, když kupříkladu zaznamenával, „kterak [jeho známý] o slavnostech konaných ve Frascati,⁴⁴ zbil bývalého učitele svého z akademie S. Cecilia⁴⁵ holí. Byl ovšem jím

42 Šusta, Josef: Mladá léta učňovská a vandrovní. Praha – Vídeň – Řím (= Vzpomínky II), ed. Jaroslav Werstadt a Josef Klik. Praha 1963, s. 165–415.

43 Deník 1891–1892, fol. 2v–3r.

44 Frascati, historické město (s renesančními a barokními vilami římských aristokratů), ležící asi 20 km jihovýchodně od Říma.

45 Proslulá Národní akademie svaté Cecílie (Accademia Nazionale di Santa Cecilia) v Římě, založená roku 1585, jedna z nejstarších institucí pro výuku hudebníků a provozování hudby na světě.

napaden a měl s ním vyrovnati také starší účet. Přes to jest událost ta ilustrací ze života italského výmluvnou“.⁴⁶

Kollmann byl především vděčným pozorovatelem Říma a jeho památek. Zpravidla o nich učinil stručný záznam typu „krásné fresky, pěkná mosaika“, například když navštívil románskou baziliku sv. Vavřince za hradbami (San Lorenzo fuori le Mura).⁴⁷ Bližší pozornost nádherné freskové výzdobě chrámu nevěnoval – nemohl tušit, že o půlstoletí později bude nenávratně zničena spojeneckým bombardováním.⁴⁸ Naopak se rozepsal tehdy, když měl co srovnávat, především odlišnosti italského a českého prostředí. Tak tomu bylo, když na Dušičky (2. listopadu 1891) poprvé navštívil největší římský hřbitov Verano, ležící v těsné blízkosti baziliky sv. Vavřince. „Část přední s nákladnými hrobkami upomíná na hřbitov florencký [!] S. Miniato.⁴⁹ Samý mramor, samý nákladný pomník. Ale jak hluboko pokleslo umění italské! Snad jen tři skulptury ze všech líbily mi se! Střední část – hřbitov chudiny – jak smutná! Bez rovů, bez květin, plna prostých křížův a hemžící se lidem. Část nejnovější, kde rakve kladou se do umělých skal rovnoběžně se zemí, mnohde v patrech nad sebou do zdí, nejméně mi se líbila. Není as ani příliš zdravá. Z Pincetta,⁵⁰ na němž jest mnoho kaplí a nákladných pomníků, jest velmi pěkný rozhled po hřbitově i po okolí, na hory Albanské a Sabinské. V tom díle hřbitova jest pomník padlých vojáků ve službách papežských roku 1867⁵¹ – předmět demonstrací klerikálních, právě tak jako hrobka Pia IX.⁵² Celkem není nálada pohřebiště římského tak elegická, poetická jako u nás, ani není ten zbožný klid.“⁵³

Silný kontrast mezi Itálií a Čechami zaznamenal Kollmann také o Vánocích 1891, kdy se vypravil do rušného centra Říma a do krásných parků na Monte

46 Deník 1891–1892, fol. 6r.

47 Deník 1891–1892, fol. 12r.

48 San Lorenzo fuori le Mura, jeden ze sedmi nejvýznamnějších římských chrámů, spjatý s pobytem Karla IV. v Římě za jeho korunovační cesty roku 1355, byl roku 1943 vážně poškozen bombardováním a nenávratně byla zničena jeho fresková výzdoba; Buchowiecki, Walther: Handbuch der Kirchen Roms. Der römische Sakralbau in Geschichte und Kunst von der altchristlichen Zeit bis zur Gegenwart, I, Wien 1967, s. 29, 609–610; Gatto, Ludovico: Storia di Roma nel Medioevo. Politica, religione, società, cultura, economia e urbanistica della Città Eterna tra l'avvento di Costantino e il saccheggio di Carlo V. Roma 2003, s. 472–473.

49 Monumentální hřbitov z poloviny 19. století, umístěný uvnitř opevnění baziliky San Miniato al Monte ve Florencii (Cimitero delle Porte Sante).

50 Pincetto, návrší v Římě, na němž stojí vyvýšená část hřbitova Verano (Cimitero Monumentale del Verano).

51 V roce 1867 probíhaly boje Papežského státu, podporovaného Francouzi, proti vojsku G. Garibaldiho, neúspěšně usilujícího o dobytí Říma a jeho připojení ke sjednocující se Itálii.

52 Papež Pius IX. (1846–1878) je pohřben v bazilice San Lorenzo fuori le Mura.

53 Deník 1891–1892, fol. 12v–13r.

Pincio,⁵⁴ ale nikde nenašel uspokojení: „To není Štědrý den! Mně schází ta útulná zima naše, která shromažďuje celé rodiny ke krbu domácímu, přívětivějšímu v ten večer než kdykoli jindy; schází ta bělostná pokrývka [!] sněhová, čistá a velebná, jež u nás tak pěkně splývá s významem toho dne. Zde ten teplý jas láká všechno ven ze zimavého domova, odcizuje je postrádaným krbům... Řím nemá Štědrého večera, nezná jeho půvabův! U nás jinaké!“⁵⁵

Avšak odlišnost a svéráz italského prostředí Kollmanna neustále přitahovaly. Prokazoval při tom smysl pro lyrický popis městské krajiny, kupříkladu při zachycení vlastního vjemu Kolosea 15. prosince 1891: „... byl již večer, jasný, klidný večer, a bledá měsíční zář rostoucí do úplňku vylákala nás do Colossea. Škoda, že měsíc nestál výše na obloze. Přes východní (vyšší) zeď lilo se světlo jeho jen do polovice staroslavného amfiteatru, fantasticky měníc zbylé oblouky mezi jednotlivými patry. V takovém okamžiku dojmů, jež věkovitý památník ten působí, vtírají se do vědomí mocí neodolatelnou; cítí se posvátnost místa toho, jež světovládní Římané zbudovali si pro zábavu, a mimoděk ozývá se v nitru touha neurčitá, stesk opanuje duši, a noha nerada opouští velikolepé rozvaliny.“⁵⁶

Jako literární téma upoutala Kollmanna rovněž návštěva místa, na němž si uvědomil absurditu lidského počínání – mimořádně se rozepsal o kapucínské kostnici poblíž Piazza Barberini.⁵⁷ Jeho naturalistický popis, zde zachycený jen ve výňatku, je nesen pocitem zhnusení: „Šklebíci se lebky, hnáty, obratle urovnány tu »vkusně« podél stěn, připevněny na strop, z něhož zase visí v četných lustrech, a mezi tím kostlivci v hávu kapucínském s velikým dřevěným křížem v bezmasých rukou dílem leží, dílem stojí, někteří příšerně znetvořeni v tváři... Neděsí tě kostnice ta spoustou svých lebek, množstvím hnátův, ale souladným urovnáním, příšerným plodem zbytečné pile, hříchem proti krasocitu. Kapucín, jenž ti otevře, zůstane u dveří, kyná ti pouze rukou, kam máš jít. Každou chvíli sveze se tvůj zrak z lysých lebek na červenou, kypící tvář jeho – jak stojí, napolo se usmívaje, na konci chodby. »Prach a popel jsi« zní ti v uši silou neodolatelnou. Na odchodu řekl jsem jemu: »Terribile«, on přikývl, opakuje totéž slovo. A pousmál se na frank, jež dr. Dv[orák]⁵⁸ vtiskl mu do ruky.“⁵⁹ Pozorovatelské nadání Hynka Kollmana – ani ve vztahu ke katolické církvi – nebylo prosto sarkasmu.

54 Návrší v severní, resp. severozápadní části historického Říma mezi Tiberou a parkem Villa Borghese.

55 Deník 1891–1892, fol. 51v–52r.

56 Deník 1891–1892, fol. 42v–43r.

57 Muzeum a krypta kapucínů (Museo e Cripta dei Frati Minori Cappuccini in via Veneto) při barokním kostele Neposkvrněného početí Panny Marie (Santa Maria della Concezione) v Římě.

58 Antonín Dvořák, právník a poslanec moravského zemského sněmu, jež Kollmann provázal po římských památkách.

59 Deník 1891–1892, fol. 29v–30v (14. XI. 1891).

Společník

V Kollmannově životopisu se objevují jména významných osobností české a vatikánské, případně i polské politiky. Vystupují v roli těch, kteří za určitých okolností rozhodovali o budoucnosti mladého archiváře. Nejvyšší zemský maršálek kníže Jiří z Lobkowicz se opakovaně zastal zemského stipendisty a svou intervencí u papežské kurie zajistil Kollmannovi zcela mimořádnou možnost dlouhodobého bádání v archivu Kongregace de Propaganda fide. V argumentaci mezi Čechami a Vatikánem bylo podstatné, že tato záležitost byla chápána jako služba Českému království při objasňování rekatolizace v procesu katolické reformy a zároveň jako činnost „pro dobro církve římské“.⁶⁰ Do jednání o Kollmannově výzkumu a jeho publikačním využití však vstoupili také další čeští aristokraté a kardinálové – pražští arcibiskupové hrabě František Schönborn (1893) a svobodný pán Lev Skrbenský z Hříště (1901), kteří podpořili záměr na vydání písemností Propagandy.⁶¹ Při jednání s nejvyššími českými aristokraty dokázal Kollmann vhodně využít i jejich pobytu v Římě. Vystupoval ovšem v roli prostého petenta, jak to bylo dáno přežívající stavovskou hierarchizací společnosti v habsburské monarchii.

Kardinál Mieczysław Ledóchowski, velká postava polských církevních dějin 19. století, arcibiskup hnězdensko-poznaňský a „primas Polska“ (tehdy ovšem neexistujícího jako jednotný stát), ztělesňoval v době vyhroceného Kulturkampfu konflikt mezi luteránským Pruskem, katolickými Poláky a Vatikánem, do jehož hradeb se roku 1876 uchýlil jako kardinál v exilu.⁶² Kollmann ho ovšem nevnímal v této prvotní roli, ale viděl Ledóchowského především jako prefekta Kongregace de Propaganda fide, jímž ho papež Lev XIII. jmenoval roku 1892. Hned po jeho jmenování do této funkce Kollmann poznamenal, že je to „muž neobvyčejně pracovitý a přísný; brzy počali ho nazývatí despotou“.⁶³ Byl to pro něho mocný – poněkud obávaný – činitel papežské kurie, který v nejvyšší instanci rozhodoval o možnosti studovat v archivu Propagandy a poté i vydat její prameny v kritické edici.⁶⁴

Zatímco v uvedených případech šlo v podstatě o oficiální a zároveň užitelně pojatý hierarchický vztah, s čelnou postavou české politiky druhé poloviny 19. století – Františkem Ladislavem Riegre – navázal Kollmann bližší osobní kontakt. Jako stoupenec staročeské politiky pokládal Riegra za vůdce národa, ale příležitost k důvěrnějšímu přiblížení nastala až ve chvíli Riegrova pádu, po ztroskotání porad o nové podobě česko-německých vztahů na základě takzvaných punktačních článků

60 Kristen, Z.: Hynek Kollmann, s. 13 (1892), 34 (1900).

61 Kristen, Z.: Hynek Kollmann, s. 23 (Schönborn), 41 (Skrbenský).

62 Dębiński, Józef: Ledóchowski Mieczysław (1822–1902). In: Encyklopedia Katolicka, X. Lublin 2004, sl. 636–637.

63 Deník 1892, fol. 8v.

64 Kristen, Z.: Hynek Kollmann, s. 13, 23, 34, 41.

z roku 1890. Většina české společnosti pokládala punktace za kapitulaci před tlakem českých Němců a svůj odpor vyjádřila ve volbách do říšské rady 2. a 4. března 1891.⁶⁵ V napjatém ovzduší Rieger tušil, že ho čeká porážka, a protože jeho žena – Marie Riegrová-Palacká, dcera Františka Palackého – byla nemocná a těžce snášela veřejné útoky na svého muže, rozhodl se Rieger hned 2. března 1891 odjet z Prahy, a to do Říma.⁶⁶ Skutečnost, že se Rieger na několik týdnů ubytoval v témž domě jako Hynek Kollmann, oba muže sblížila; o 45 let mladší archivář poníženého matadora české politiky nadále ctil a svým konzervativním smýšlením sdílel staročeskou orientaci, ale v postoji k aktuálním národnostním problémům (zejména k pokusu o punktace) mlčky zaujímal spíše mladočeské stanovisko.⁶⁷ Cítil se však povznesen Riegrovou blízkostí, a když zanedlouho po soukromé audienci manželů Riegrových u papeže Lva XIII. paní Marie vážně onemocněla, pomáhal při jejím ošetřování; když pak ve věku pouhých 57 let zemřela (29. března 1891), poskytl zdrcenému politikovi velkou službu a postaral se o převoz jejího těla k pohřbu do Čech.⁶⁸

Nerovnosti stýkajících se osob se vyznačovaly také kontakty s českými a moravskými poslanci, o nichž bude ještě řeč, a příležitostně s čelnými osobnostmi české historiografie. Nešlo jen o profesory v Historické komisi zemské,⁶⁹ kteří v Praze rozhodovali o přidělení římského cestovního stipendia, ale také o vědce přijíždějící do Říma. Kollmann jim snaživě vycházel vstříc a využíval svých konexí, aby jim usnadnil tamní pobyt. Když kupříkladu v březnu 1901 přijel do Říma Jaroslav Goll, starali se o něho jeho oblíbení žáci Max Dvořák a Josef Šusta, ale byl to Hynek Kollmann, k němuž Goll neměl nijak vřelý vztah, kdo mu na neděli 24. března zprostředkoval soukromou audienci u Lva XIII.⁷⁰ Bezpochyby to nebylo dáno přímým vztahem Kollmanna k papeži, nýbrž jeho blízkostí k českému kléru působícímu v Římě, především k vicerektoru Bohemica Františku Zapletalovi.⁷¹

65 K okolnostem bouřlivého převratu na české politické scéně blíže Urban, Otto: *Česká společnost 1848–1918*. Praha 1982, s. 391–400; Kořalka, Jiří: *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815–1914*. Praha 1996, s. 161–166.

66 Sak, Robert: *Rieger. Konzervatívec nebo liberál?* Praha 2003 (2. vydání), s. 257–261.

67 Kristen, Z.: Hynek Kollmann, s. 49, jen několika slovy zmiňuje prvotní staročeskou, pozdější mladočeskou (proti realistům zaměřenou) orientaci; zde však vycházím z analýzy názorů vyjádřených ve vztahu k národnostní otázce v Kollmannově Deníku 1891–1892.

68 Kristen, Z.: Hynek Kollmann, s. 48–49; rovněž v Deníku 1891–1892 je řada zmínek o F. L. Riegrovi a jeho ženě.

69 Blíže Pánek, Jaroslav: *Historická komise zemská pro Království české*. In: Pánek, J. (ed.): *Akademická encyklopedie českých dějin*, V. Praha 2019, s. 84–86.

70 List J. Golla J. Pekařovi z 29. března 1901: Klik, Josef (ed.): *Listy úcty a přátelství. Vzájemná korespondence Jaroslava Golla a Josefa Pekaře*. Praha 1941, s. 259; srov. též nepříznivou Pekařovu zprávu o Kollmannovi z 30. března 1901, tamtéž, s. 261.

71 Viz níže.

Bylo tu však i mnoho dalších vztahů na pracovní úrovni. Z hlediska splnění pracovních úkolů jakožto nezbytné podmínky pobytu v Římě bylo zásadně důležité navázání kontaktů s archiváři (v Římě, ale i ve Florencii),⁷² kteří v každodenní praxi rozhodovali o způsobu zpřístupnění archiválií a o jejich ediční využitelnosti. Důležitý byl i profesionální a finanční vztah ke kopistům, kteří za stanovenou odměnu přepisovali vybrané archiválie, a to jak za Kollmannovy přítomnosti, tak i po jeho návratu do Čech.⁷³ Kollmann si občas zaznamenal jejich názory, například florentský odsudek radikální přestavby historického – papežského – Říma za královské vlády nad sjednocenou Itálií.⁷⁴ Subalterní archivní úředníci samozřejmě neměli rozhodující pravomoc ohledně zásadního povolení ke studiu; ta byla v rukou vysokých prelátů, v případě Propagandy především zmíněného prefekta příslušné kongregace.

Jako občan Rakousko-Uherska se Kollmann neobešel bez občasného jednání s rakouskou vědeckou a politickou reprezentací. První zdvořilostní návštěva po příjezdu do Říma směřovala k řediteli Rakouského historického ústavu (Istituto austriaco di studi storici). Tím byl v době Kollmannových cest Theodor von Sickel, obecně uznávaná autorita v oblasti medievistiky a diplomatiky. Na jedné straně dvorní rada a podle Šustových slov „Prušák drsné výkonnosti“,⁷⁵ na druhé straně velmi zkušený univerzitní učitel, který dokázal zapůsobit na mladé ambiciózní muže. Sickel, bytostným přesvědčením centralista, držel pevnou rukou „rakouské“, tj. státní stipendisty, kteří mu bezprostředně podléhali, ale jeho cílem bylo řídit i stipendisty zemské, kteří přijížděli v rámci nedávno zřízených historických expedicí polské (1886) a české (1887).⁷⁶ Haličští Poláci, vysílání Polskou akademií věd a umění v Krakově, se vzpouzeli, ale také čeští badatelé, vázaní na Zemský archiv v Praze, si chtěli zachovat alespoň částečnou nezávislost.⁷⁷

72 K rozšíření výzkumu z Říma do Florencie a dalších italských měst Kristen, Z.: Hynek Kollmann, s. 14.

73 Množství informací o těchto profesionálních vztazích přináší korespondence Hynka Kollmanna, s Antonínem Gindelym a Františkem Dvorským, jejíž koncepty jsou zahrnuty do Poznámek z Říma z r. 1891, resp. 1892–93; NA, Pzst. H. Kollmann, kt. 1, inv. č. 3. K stálému kopistovi Robertu Carolinu Kristen, Z.: Hynek Kollmann, s. 13.

74 Deník 1891–1892, fol. 4v (21. X. 1891).

75 Šusta, J.: Mladá léta učňovská a vandrovní, s. 100.

76 Stručnou povšechnou stať o českých badatelích v Římě na přelomu 19. a 20. století napsala Rauchová, Jitka: Rakouský ústav v Římě a čeští badatelé v letech 1887–1914. In: Jiroušek, Bohumil – Blüml, Josef – Blümllová, Dagmar (eds.): Jaroslav Goll a jeho žáci (= Historia culturae VI, Studia 5). České Budějovice 2005, s. 107–120; článek bohužel postrádá hlubší porozumění ediční práci (ve vztahu ke středověkým a raně novověkým dějinám), která se v římských prováděla, a dospívá k chybnému hodnocení činnosti České historické expedice. Informační hodnotu si udržují starší práce, evidované v hesle Historická expedice. In: Pánek, J. (ed.): Akademická encyklopedie českých dějin, V. Praha 2019, s. 72–74.

77 Blíže Rederowa, Danuta: Ze studiów nad kontaktami Akademii Umiejętności z nauką obcą.

Sickel se snažil udržet si autoritu nad českými stipendisty osobním setkáním či spíše poskytnutím audience a tím, že jim otvíral dveře do římských a vatikánských institucí. Ve svém vysokém postavení je nepokládal za partnery, neboť jako svůj protějšek v Čechách uznával asi jen profesora Antonína Gindelyho. „Přijetí i celý průběh rozmluvy byly klidny. S[ickel] byl neb aspoň snažil se býti laskavým. Předce halil se v tajemství v příčině jisté věci, o níž byl již psal Gindelovi,“ poznamenal si o nerovném vztahu Kollmann, který na druhé straně dokázal ocenit, že od Sickela neprodleně získal bezplatnou vstupenku do italských státních sbírek a že v ústavní knihovně mohl potkávat historiky a archeology z dalších středoevropských zemí.⁷⁸

Ředitel Rakouského historického ústavu ovšem vytrvale usiloval o zavedení kontroly nad zemskými stipendisty z Čech; už 23. listopadu 1891 vyzval Kollmanna a Ludwiga, aby mu podali zprávu o činnosti; „po výkladě mém“, zdůraznil český archivář, „nás o to slušně požádal, a my jsme mu k večeru zprávu donesli.“⁷⁹ Na druhé straně dvorní rada občas potřeboval pomoc českých stipendistů. Pochopil, že některá témata z dějin vztahů papežství k habsburské monarchii nelze osvětlit bez znalosti české historiografie, proto si dával od Kollmanna překládat texty například z životopisu arcibiskupa Antonína Brusa od Klementa Borového.⁸⁰ Dokonce ani v Římě nebylo Sickelovo postavení tak suverénní, aby se do všech archivů dostal bez problémů. Jelikož věděl, že Kollmann má zajištěnou výjimečnou možnost bádání v archivu Propagandy, a to přímluvou knížete Jiřího z Lobkovicz, sondoval u něho možnost, jak by tamní bránu otevřel i dalším německým stipendistům.⁸¹

Dvornímu radovi nešlo jen o vědecký výkon, ale v nemenší míře také o prezentaci jeho vlastního postavení před oficiálními představiteli habsburské monarchie. Kollmann – na rozdíl od vzpurných polských stipendistů – se sice neodvážil odepřít jakoukoli poslušnost, ale podřízenost Sickelovu ceremoniálu snášel jen s velkým sebezapřením: „Dne 2. pros[ince 1891] jsme příčiněním Sicklovým pro-

Ekspedycja rzymska (1886–1917). Rocznik Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie 4, 1958. Wrocław – Kraków 1960; Pánek, Jaroslav: Cechi e polacchi a Roma 1886–1914 (Due spedizioni nazionali ai promordi delle ricerche in Vaticano). In: Bollettino dell'Istituto Storico Ceco di Roma 11, 2018, s. 133–153; Pánek, J.: Polacy i Czesi w Rzymie (Dwie ekspedycje narodowe w początkach badań watykańskich). In: Bondyra, Wiesław – Kupisz, Dariusz – Terneś, Jerzy – Wierzbicki, Leszek (eds.): Studia z dziejów Europy Środkowo-Wschodniej. Lublin 2018, s. 325–344.

78 Deník 1891–1892, fol. 6v (l. XI. 1891).

79 Deník 1891–1892, fol. 32v–33r.

80 Deník 1891–1892, fol. 30v–40v; Borový, Klement: Antonín Brus z Mohelnice, arcibiskup pražský. Historicko-kritický životopis. Praha 1873.

81 Deník 1891–1892, fol. 40v.

zaháleli celý den. Na 10. hod[inu] zváni jsme byli do kostela Animy⁸² ke slav[ným] službám božím na oslavu »čtyřicetiletého jubilea« panování císařova.⁸³ Poté měli jsme se odebrati k rak[ouskému] vyslanci Reverterovi.⁸⁴ Sickl [!] byl se dostavil do kostela ve stejnokroji. Po mši určil nám dostaveníčko na Piazza Venezia. My jak jsme byli v cylindrech a ve fracích, jejichž šosy tak mnohému vykukovaly zpod svrchníku, nemohli jsme ovšem čekati na náměstí na příjezd jeho. Nastáli jsme se na dvoře paláce⁸⁵ dobré půl hodiny. Dvakrát šel mimo nás Knüpfer⁸⁶ a divil se chování Sicklovu právě tolik, kolik já se zlobil. Konečně Sickel přijel a zavedl nás k vyslanci. Postavil nás v pokoji do řady; napřed čtyři řádné členy, pak nás Čechy, potom dva archeology. Sám stoje v čele, představoval nás vyslanci jdoucímu po řadě. Malá přehlídka, velká komedie, a úlohu principála s patrným potěšením hrál 68letý univerzitní profesor, dvorní rada, rytíř a nevím co ještě! Vyslanec poznal jedině dva staré členy, Starzera⁸⁷ a mne. Ostatně s nikým zvláště nepromluvil a brzy zakončil audienci. Sickel potom v zápalu principálově chtěl nás představit ještě baronovi Bruckovi.⁸⁸ Ten naštěstí nebyl doma.⁸⁹

Odmítavý postoj k prorakouským oficialitám měl Kollmann ujasněn už začátkem devadesátých let 19. století,⁹⁰ stejně jako k řediteli Rakouského historického institutu: „Sickel osobně je mně pramálo sympatický od prvního s ním se utkání,“ napsal o několik roků později (12. prosince 1900) v listu Františku Dvorskému a s despektem dodal, že „tak poníženež krčí se před vyslancem“.⁹¹ Dlouhodobá zkušenost s římskými poměry mu však dodala odvahy k zjevnému odporu – přes

82 Chrám Santa Maria dell'Anima (Panny Marie Duší v očistci), který se nachází v bezprostřední blízkosti západně od náměstí Piazza Navona, jeden z „národních kostelů“ v Římě, od středověku určený pro katolíky ze Svaté říše římské (národa německého) s přesahem do habsburské monarchie (Habsburkové byli jeho oficiálními patrony); společně s přílehlou kolejí tvoří německé církevní centrum ve Věčném městě. Kaple sv. Jana Nepomuckého v chrámu se stala přitažlivým místem i pro české poutníky. Srov. Matheus, Michael (ed.): S. Maria dell'Anima. Zur Geschichte einer „deutschen“ Stiftung in Rom (= Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom, 121). Berlin – New York 2010.

83 Ve skutečnosti šlo o 43. výročí nastoupení Františka Josefa na trůn (2. listopad 1848).

84 Friedrich Graf Revertera de Salandra, rakousko-uherský velvyslanec u Svatého stolce.

85 Benátský palác (Palazzo Venezia), sídlo rakousko-uherského velvyslanectví.

86 Beneš Knüpfer, český malíř žijící v Římě.

87 Dr. Albert Starzer, rakouský historik, řádný člen Rakouského historického institutu, který zkoumal ve vatikánských fondech zprávy nunciů a dále prameny ve florentských archivech.

88 Karl Ludwig Freiherr von Bruck, rakousko-uherský velvyslanec v Itálii.

89 Deník 1891–1892, fol. 38v–39v.

90 Už k 16. lednu 1902 zaznamenal Kollmann: „Sickel pořádal první soirée, na kterém jsem scházel“; Deník 1892, fol. 1v.

91 Kristen, Z.: Hynek Kollmann, s. 47, pozn. 51.

Sickelovo naléhání opakovaně odmítl účastnit se spolu se stipendisty Rakouského historického ústavu každoroční „komedie“ na rakouském velvyslanectví a nehodlal dvornímu radovi odevzdávat ani zprávy o své badatelské činnosti. Všeobecné vyhocování česko-německých vztahů na přelomu 19. a 20. století se promítlo i do radikalizace Kollmannova politického smýšlení.

Nešlo však jen o – formálně nepovinné – kolektivní představení se velvyslanci, ale také o individuální zvořilostní návštěvu rakousko-uherské ambasády, a to hned po příjezdu do Říma. Tam přijal Kollmanna (a zároveň i Ludwiga) 23. října 1891 velvyslanec rada Adalbert Ambró von Adamóc, ⁹² a to údajně „vlídněji“ než o rok dříve. V historických totiž našel vhodné partnery pro rozhovor o modernizačních krocích italské královské vlády, jež se konzervativnímu diplomatu habsburského stříhu přičítaly – odmítal rušení aristokratických fideikomisů a prohlášení šlechtického majetku včetně obrazáren, knihoven a archivů za „majetek veřejný“. Kollmann tyto názory v hovoru s diplomatem nekomentoval, ale v deníku si poznamenal, že podobně ostrou kritiku od Theodora Sickela neslyšel. ⁹³ Neváhal však a v listu z 25. října 1891 o tom podal hlášení Antonínu Gindelymu do Prahy. ⁹⁴

Projevy loajality vůči monarchii, o nichž padla zmínka v souvislosti s ambicemi Theodora Sickela, měly paradoxní protějšek v neformálních zábavách rakouských diplomatů a jejich hostů. V nich se odráželo rostoucí národnostní napětí uvnitř monarchie a snaha udržet hierarchizovaný vztah mezi rakouskými Němci a Slovany, zejména Čechy. Kollmann, Knüpfer a jejich přátelé, jakkoli si snad ani ve snu nedokázali představit blížící se rozpad Rakousko-Uherska, tyto projevy německé nadřazenosti těžko snášeli. Při Novém roce 1892 zaznamenal český archivář (sám pro nemoc nebyl očitým svědkem), jaké rozhořčení mezi římskými Čechy vyvolal silvestrovský program v Benátském paláci.

„Páni diplomaté císařských a král[ovských] velvyslanectev v Římě ⁹⁵ byli totiž dali na program vídeňský »Schwank« ⁹⁶ o jméně »Möbelfatalitäten«, kde hraje také Čecháček – idiota v čistém smyslu slova; sluje »Venzl Wokurka, Starkmacher«, ⁹⁷ a představoval ho hrabě Carl Paar, který prý vůbec ty známé duchaplnosti – »tschechische Povideln« a jiné toho druhu – ani nedovedl vysloviti, jak náleží. Zlobili jsme

92 List of Diplomatic Missions of Austria-Hungary; https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_diplomatic_missions_of_Austria-Hungary [6. 1. 2023].

93 Deník 1891–1892, fol. 7r.

94 Deník 1891–1892, fol. 7v.

95 Míneňa rakousko-uherská velvyslanectví při Svatém stolci a při italské vládě.

96 Nenáročná komedie frivolního rázu, fraška.

97 Toto – v němčině neobvyklé – slovo lze chápat ve smyslu „ranař“, násilník; za germanistickou konzultaci vděčím prof. Jiřímu Peškovi.

se oba⁹⁸ na tento »nápad« pánův od vyslanectví. Je sice pravda, že diplomaté nejméně jsou těmi, kteří si dobře promyslí a tisíckrát rozváží prvé to, co říci chtějí – všeobecně však soudí se předce, že právě oni nemluví do větru – a tentokrát ve společnosti diplomatův a lidí, kteříž o nás Čechův nemají ani pojmu, k tomu pak seznavše si také českou kolonii z Říma, pochlubí se švankem, který bych odpustil snad hercům z Prateru,⁹⁹ ale ne rakouským diplomatům. Knüpfer, jako obyčejně, rázem našel to pravé: »Byla to ukázka« – řekl – »rakouské politiky, když obršt Forstner v[on] Billau,¹⁰⁰ vojenský příručí, sedal si...¹⁰¹ na záda shrbeného Čecháčka. To se vidí, jak koukají na nás ti páni z Vídně, zač nás považují!«¹⁰²

Při cestách do Říma však vznikaly i skutečně přátelské vztahy. Hynek Kollmann, který se kolegům z mladších generací jevil jako mrzutý, do sebe zahleděný stařík, byl v mládí člověkem otevřeným, jenž si nenechával své city pro sebe a byl schopen je projevit i popsat. Příznačná je jeho zmínka o loučení se snoubenkou Annou Sobkovou, která se stala roku 1894 jeho první manželkou a s níž potom strávil – až do její předčasné smrti – osm šťastných let; v říjnu 1900 ji dokonce vzal s sebou na cestu do Věčného města.¹⁰³ O devět let dříve se však od ní musel vzdálit na mnoho měsíců: »V neděli 11. dne října rozžehnal jsem se na pražském nádraží s drahými svými a s bytostí nejdražší [Aninkou] a hned potom s Prahou samou. Pamatuji se živě, jaký bol svíral hruď mou při slovech posledních pronesených na rozchodnou, při posledních polibcích, i když stál jsem u dveří vozu železničního, než vlak se hnul. Když zmizela mi tvář milená, s jejížž rtů ještě slyšeti jsem se domníval poslední »Na shledanou!«, po krátké modlitbě – ku podivu – jak rychle ustoupil žal kormutlivý naději blahé – na shledanou.«¹⁰⁴

Kollmannovi evidentně velice záleželo na rodinném zázemí, a právě výroky o něm dokládají citlivost mladého muže a jeho snahu zachytit i důvěrné mezilidské vztahy v literárně stylizované podobě. Deníkové záznamy zároveň prokazují, že se zájmem vyhledával externí společenské kontakty, což se – vedle oficiálních a pracovních vazeb – plně projevilo při cílevědomém budování poměrně rozsáhlé vztahové sítě v římském prostředí.

98 Tj. Hynek Kollmann a Beněš Knüpfer, o němž autor deníku napsal: »Knüpfer, jehož zastihl jsem v atelieru, mluvil též o tom večírku – ale jak! Zlobil se děsně na představení divadelní...«; Deník 1891–1892, fol. 59r.

99 Prátr, rozlehlý park ve Vídni s pouťovými a jinými atrakcemi.

100 Narážka na blíže neurčeného plukovníka z rakouské šlechtické rodiny (Forstner Freiherr von Billau).

101 Zkrácení Knüpferova projevu třemi tečkami je již v Kollmannem psaném originálu (fol. 60r); nejspíš se zdráhal vepsat jadrné označení zadní části těla.

102 Deník 1891–1892, fol. 59r–60r.

103 Kristen, Z.: Hynek Kollmann, s. 34.

104 Deník 1891–1892, fol. 1.

Zvláště blízké mu bylo prostředí nevelké české komunity, která tehdy žila v Římě.¹⁰⁵ Výběr těchto osobností závisel především na samotném Kollmannovi, a ten se řídil svou náboženskou a politickou orientací. Praktikující katolík, pohledem na svět blízký Riegrově staročeské straně, nacházel názorové souputníky především v české koleji Bohemicum¹⁰⁶ a v jeho zakladatelské osobnosti Františku Zapletalovi,¹⁰⁷ v letech 1884–1904 prvním vicerektorem koleje, a mezi umělci, kteří žili a pracovali v Benátském paláci (Palazzo Venezia), sídle rakousko-uherského velvyslanectví v Římě.¹⁰⁸

V české koleji Bohemicum navštívil Kollmann Zapletal krátce po příjezdu, 31. října 1891.¹⁰⁹ Aktuálním tématem rozhovorů se stala Jubilejní výstava v Praze,¹¹⁰ přičemž Kollmann se dobře osvědčil jako zpravodaj o novinkách z Čech. Naproti tomu Zapletal zasvěcoval českého archiváře do svých politických názorů a snah. Byl rozhodným českým vlastencem a snažil se hájit Čechy v italských klerikálních listech, zejména v *Osservatore Romano*, proti antislovanské propagandě a zvláště proti nadřazenému postoji německých nacionálních liberálů v duchu údajně nezbytné převýchovy v duchu německorakouského nacionalismu (pod heslem „Educazione dei Czechi“). Zapletal očekával ohlas svého úsilí o pozitivní ovlivnění italské veřejnosti v českém zájmu také v Praze a litoval, že české listy nevěnují jeho článkům pozornost, dokonce ani tehdy, když je poslal Františku Ladislavu Riegrovi. „Upozorňoval mne na známý mi rozdíl mezi listy klerikálními, přejíci mi nám Čechům, a listy liberálními, otiskujícími vše z N[eue] Fr[ei]e Presse,“ poznamenal si Kollmann a bezpochyby také on viděl ve vídeňském liberálním deníku nepřítele českého národa.¹¹¹

105 Patřili k ní duchovní, studenti, stipendijní badatelé a umělci, ale také úředníci, cukrovarníci, služebnictvo atd.; srov. např. *Deník 1891–1892*, fol.43v–44r.

106 Dal Bohemicum al Nepomuceno. La cultura ceca e la formazione sacerdotale in un contesto di scontri nazionalisti e di coesistenza, a cura di Tomáš Parma. Roma – Olomouc 2011; Parma, Tomáš (ed.): *Česká kolej v Římě. Od Bohemica k Nepomucenu: 130 let existence české kulturní a vzdělávací instituce*. Kostelní Vydří 2014.

107 Parma, Tomáš: Francesco Zapletal (1861–1935), primo vicerettore del Bohemicum. In: *Dal Bohemicum al Nepomuceno*, s. 69–92; Parma, T.: Zakladatelská postava Františka Zapletala (1861–1935), prvního vicerektora koleje. In: *Česká kolej v Římě*, s. 89–112; Jonová, Jitka: Il sacerdote František Zapletal: uno slavo e un romano. *Bollettino dell’Istituto Storico Ceco di Roma* 12, 2020, s. 259–273.

108 O rakouských, ale také českých umělcích v Palazzo Venezia souhrnně pojednává publikace Garms, Jörg (ed.): *Artisti austriaci a Roma – dal Barocco alla Secessione (Mostra organizzata sotto il Patrocinio del Comune di Roma, Marzo – Aprile 1972)*. Roma 1972.

109 *Deník 1891–1892*, fol. 9v.

110 Hlavačka, Milan: *Jubilejní výstava 1891*. Praha 1991.

111 *Deník 1891–1892*, fol. 9v–10r.

V hovorech s Kollmannem zastával Zapletal konzervativní pozice papežství a horoval proti italské vládě, která zabírala majetek katolické církvi; Kollmann mu přizvukoval v tom smyslu, že je to vláda „krádeže a násilí“.¹¹² Spolu se Zapletem kriticky posuzoval také italskou vládou uspořádaný „kongres míru“ (congresso per la pace e l'arbitrato), jehož se v Římě roku 1891 zúčastnilo i několik českých politiků; „Řím se pro to nehodí naprosto. Na každém kameni psáno jest: násilí! Nejprve dlužno zjednatí mír doma, než lze zváti na kongres míru, který bez toho bude využitkovan k novému rozbroji proti církvi, budou prý hleděti, aby uznán byl status quo.“¹¹³

Kollmann ovšem poznával i hmotné pozadí odporu českých duchovních proti královskému režimu v Itálii; ten totiž uvalil daně na církevní majetek a Zapletal lamentoval nad tím, že čeští duchovní musí platit za středověkou budovu na Via dei Banchi Vecchi, v níž byl od 14. století český hospic (Karel IV. zakoupil dům roku 1368),¹¹⁴ mimořádně vysokou domovní daň. Pro církve těžko přijatelnou situaci ilustroval na osudu Kongregace de Propaganda fide, jejíž pozemkový majetek byl nuceně prodán a utržené peníze vinkulovány tak, že z nich byla vyplácena pouze nejistá státní renta, navíc zatížená daní z příjmu.¹¹⁵ Zapletalovy lekce z praktické ekonomie utvrzovaly Kollmannovo konzervativní přesvědčení, a to i v pohledu na instituci, která se později stala jeho osudem.

Zapletal se stal pro Kollmanna nejdůležitějším zdrojem informací o tom, co se děje u papežského dvora a jaký postoj zaujímá papež Lev XIII. (1878–1903) jak k dění v Itálii, tak i k českým záležitostem. Příznačné bylo setkání 15. prosince 1891, při němž Zapletal hovořil „o včerejší audienci, jež[!] kolej [Bohemicum] měla u papeže. Lev XIII. ptal se na dra Riegra, vypravoval o jeho pobytu v Římě, rozpomněl se na smrt paní Riegrové.¹¹⁶ Pak přešel na mladočechy, jež nazval »parte destruttiva, radicale«. Doufá..., že obrat k lepšímu nadejde v Čechách a Rieger vrátí se k veslu politiky české.“¹¹⁷ Papež se vyslovil rovněž k církevním poměrům v Čechách a zvláště se zajímal o římské Bohemicum. Zapletal k tomu dodal, že „papež od založení koleje české, k němuž přispěl sumou 80 000 lir, zůstává povždy velmi nakloněn jí, jakož vůbec přeje Čechům. To byl jsem viděl sám při audienci rak[ouských] poutníků. Tehdy papež opakoval ustavičně: »Bravi Slavi, bravi Boemi«. A Riegrovi pověděl, že jest přesvědčen, kterak v Rakousku dává se Němcům a Maďarům mnoho, Slovanům málo.“¹¹⁸

112 Deník 1891–1892, fol. 10r.

113 Deník 1891–1892, fol. 10v.

114 Mareš, František: Český hospic v Římě. Příspěvek k dějinám jeho. Časopis Musea Království Českého 64, 1890, s. 65–100.

115 Deník 1891–1892, fol. 15r.

116 V Římě 29. března 1891; viz výše.

117 Deník 1891–1892, fol. 41v.

118 Deník 1891–1892, fol. 42 r.

Stanovisko papežské kurie, za Lva XIII. mimořádně příznivé k slovanským národům Rakousko-Uherska¹¹⁹ a velmi kritické k italské královské (sekulární) vládě, zastával v Bohemicu rovněž italský prelát Mons. Benedetto Lorenzelli, který byl v letech 1884–1893 prvním rektorem koleje.¹²⁰ Ve svém úřadu projevoval o Čechy upřímný zájem a také Kollmannovi pomohl k přístupu do archivu Propagandy.¹²¹ Předmětem jeho kritického zájmu byla idea italské národní výstavy, připravované na rok 1895,¹²² což Lorenzellimu poskytlo příležitost vyjádřit podstatu klerikálního pojetí italských dějin po dobytí Říma vojsky krále Viktora Emanuela II. a po nuceném začlenění Papežského státu do sjednoceného Italského království (v září 1870): „Řím nynější nemá co vystaviti; čím je, to děkovati má císařům doby antické a potom papežům; královský Řím nemá nic svého, co by mohl ukázati cizině, leda na jedné straně bídu (miseria), na druhé znemravnělost; byla by to dvě skvělá křídla výstavní budovy. Uměním vykázati se nemůže; není jeho a světu je známo atd.“¹²³

Sepětí se Zapletalem vtaňovalo Kollmanna i do uvažování o české, moravské a říšské politice v habsburské monarchii. Když počátkem listopadu 1891 přijelo do Říma několik moravských poslanců, kteří se chtěli setkat s vicerektorem české koleje, vzal Zapletal Kollmanna s sebou na tato jednání, především se členem říšské rady a moravského zemského sněmu Ctiborem Helceletem. Nešlo jen o zobecňující úvahy konzervativních politiků, jakými bylo hodnocení voličstva („I lid moravský – dle H[elceleta] – jest rozumnější nad český... A lid moravský nechte tolik co lid v Čechách, aspoň ne tak rozličné noviny, nýbrž vždy jen jeden list.“) či odsudky českých politiků realistického směru T. G. Masaryka a Josefa Kaizla („H[elcelet] odsuzoval i Masaryka a Kaizla, ač nepřipouštěl, že byli by oportunisté, co jsem tvrdil.“)¹²⁴

Zvláště pozoruhodné bylo, že Zapletal důvěřoval Kollmannovi natolik, aby mu sdělil svůj vyhraněně kritický názor na ty politiky, s nimiž se poznal, což si Kollmann vzápětí pilně zapisoval do deníku. „Sotva jsme byli se Z[apletalem] na ulici, počal mi hned vykládati, že vlastně s Helc[eletem] není valně přítelem pro strýce svého, který neměl rád advokátů...“. Na adresu dalších postav moravského

119 Horský, Rudolf – Škrdle, Tomáš (eds.): Almanach na oslavu biskupského jubilea Sv. Otce Lva XIII. Praha 1893; Hromják, Luboslav: Lev XIII., slovanské hnutí a počátky Bohemica v Římě. In: Česká kolej v Římě, s. 27–48; Šebek, Jaroslav: Papežové moderního věku. Vatikán od Pia IX. po Františka a jeho vztah k českým zemím. Řitka 2015, s. 16–26; Černušák, Tomáš a kol.: Papežství a české země v tisíciletých dějinách. Praha 2017, s. 326–334.

120 Parma, Tomáš: První rektor Benedetto Lorenzelli (1853–1913). In: Česká kolej v Římě, s. 49–68.

121 Kristen, Z.: Hynek Kollmann, s. 11.

122 Právě v té době vyšla publikace L' esposizione nazionale a Roma nel 1895. Note e osservazioni. Roma 1891.

123 Deník 1891–1892, fol. 42v.

124 Deník 1891–1892, fol. 15r.

veřejného života padly ještě daleko jadrnější charakteristiky: jeden byl „charakter mravně ničemný (spoluviník na vraždě vlastního děčka), muž svárlivý a jen jazykem velký“, druhý „sousedy, sváděje je k pití, ožebračil, studenta, jehož adoptoval za vlastního, připravil do souchotin a o život“, třetí, „dříve, pokud byl starostou, znesvářil občany; nebyl nazýván jinak než Bismarkem; po zvolení smířil se se stranami doma, a rychle se přetvořil v konservativce“.¹²⁵ V této souvislosti není důležité, do jaké míry tyto odsudky odrážely reálnou životní dráhu dotčených postav, nýbrž jaké byly vzájemné vztahy a jaká míra důvěry či spíše nedůvěry panovala mezi představiteli české a moravské politiky, kteří se na sklonku 19. století sblížili v konzervativním, případně klerikálním zaměření. František Zapletal se s nimi scházel a z římského odstupu je kritickým okem sledoval, zatímco Hynek Kollmann si vše pečlivě zaznamenával. Zachytil skrytou stránku vztahů mezi Čechy na římském jevišti, která by nám jinak nejspíš unikla.

Kollmann, který se i jinak držel nablízku českým účastníkům římského „kongresu míru“,¹²⁶ při těchto jednáních nezůstával v roli pasivního posluchače, ale sledoval i vlastní zájmy. Snažil se před politicky vlivnými osobami uplatnit vlastní názor a tak na sebe upozornit, ale zároveň získat další důležité konexe. V tom příliš úspěšný nebyl. Když se totiž Helceletovi zmínil o tom, že Rieger „chtěl mne fedrovatí pro úřad historiografa moravského“, Helcelet pochopil, že jde o úsilí získat jeho protekci, a odkázal českého archiváře na člena moravského zemského výboru Josefa Fanderlíka, čímž se věc bez výsledku uzavřela.¹²⁷

V širších společenských kontaktech se osvědčovalo Kollmannovo sebevědomé češství. Ačkoli si osvojil italštinu a plně ovládal němčinu (jeho otec byl Němec),¹²⁸ při každé vhodné příležitosti se i v Římě snažil hovořit česky. Uváděl tím svého méně zkušeného českoněmeckého kolegu Karla Ludwiga do nesnáží, když ho bral s sebou do české společnosti, ale trval na tom, aby se mluvilo zásadně jen česky.¹²⁹ Ostatně ještě dále zacházeli i jiní Češi, kteří při příležitosti „kongresu míru“ roku 1891 dovedli prosazování vlastního jazyka ad absurdum, neboť jeden z nich korespondoval s tajemníkem přípravného výboru markýzem Beniaminem Pandolfi di Guttadauro v češtině. Kollmann zaznamenal kuriózní vyprávění tohoto italského politika, „kterak dostal od jistého poslance českého dopis český“.¹³⁰ Markýz netušil, jaký je to jazyk, proto se poradil s manželkou,

125 Deník 1891–1892, fol. 15v–16r.

126 Deník 1891–1892, fol. 17r–18r.

127 Deník 1891–1892, fol. 14r.

128 Kristen, Z.: Hynek Kollmann, s. 6.

129 Deník 1891–1892, fol. 17v–18r.

130 Deník 1891–1892, fol. 18r.

pražskou Němkou. Ta sice rozpoznala češtinu, ale také jí nerozuměla. Nakonec vypomohla česká služka; „ta list přeložila, markýz mohl odpovědět (francouzsky) a pak se těšil na onoho pisatele; zlobilo ho velice, že nepřijel; jména nevěděl.“¹³¹ Kollmann to v zápiscích nekomentoval, ale jistě se necítil dobře, když se setkal z české strany s takovýmto projevem nevzdělanosti a hulvátství.

Setkání s politiky přinášelo občas nezbytnou obranu České historické expedice a tím i Kollmannova postavení jako zemského stipendisty. Taková situace nastala, když v listopadu 1891 navštívil Řím českoněmecký zemský a říšský poslanec Viktor Wilhelm Russ. Jakožto zastávce německých etnických zájmů v centralizovaném Předlitavsku měl zájem na institucích, v nichž jednoznačně dominoval německorakouský živel, tedy i na Rakouském historickém ústavu v Římě, a naopak s despektem nahlížel na expedici, v níž převládali Češi. Podle Kollmannova záznamu „pravil, že ovšem nedá se mysliti, že by [Česká] země platit nám měla pomáhati nám k »dělání si jména«. Diety prý jsou vskutku skrovné. Není prý to však vůbec věci země podnikati co podobného, to prý přísluší státu a státní institut tu prý jest.“¹³² Kollmann se snažil vysvětlit, že celorakouský institut nedostatečně přihlíží k českým dějinám, proto je vedle něho potřebná i zemská instituce. Navíc tentokrát bylo v Římě i národnostně rovnocenné zastoupení (Čech Kollmann a Němec Ludwig), což poslance zřejmě uspokojilo a naladilo k smířlivosti. Český stipendista si na závěr svého záznamu liboval: „Chování Russovo bylo elegantní, ušlechtilé, mluva velmi příjemná.“¹³³

Někdy se Kollmann stal i hostitelem českých krajanů, když je pozval na oběd do pronajatého bytu. Nešlo o ledajaké místo, neboť shodou okolností – tragickým pobytém Františka Ladislava Riegra a úmrtím Marie Riegrové-Palacké v březnu 1891 – bylo čerstvě spjato se soudobými dějinami. Český archivář si na tom patřičně zakládal. „Ukázal jsem jim byt Riegrův i místo, kde zesnula paní Riegrová.“¹³⁴ Představil jsem jim Rosatiho¹³⁵ i obě hospodyně.¹³⁶ Vyznamenaly se obědem (rýžová polívka, hovězí maso s majonézou, již všichni chválili, jehněčí maso, sýr, ovoce). Zábava byla velmi veselá, hlavně mluvilo se česky.¹³⁷ Po čtyřhodinovém

131 Deník 1891–1892, fol. 18v.

132 Deník 1891–1892, fol. 19v.

133 Deník 1891–1892, fol. 20r.

134 Dům, v němž zemřela Marie Riegrová-Palacká (Via Maria Dionigi 29), v severozápadní části historického Říma poblíž Andělského hradu a náměstí Piazza Cavour; na fasádě domu je pamětní deska s českým nápisem (vytvořil ji italský sochař Vito Pardo, odhalena roku 1924); vyobrazení: Koudelková, Jana: Česká zastavení v Římě. Praha 2000, s. 39–40.

135 Luigi Rosati, Kollmannův přítel z předchozího pobytu; srov. Deník 1891–1892, fol. 6r.

136 Míněny sestry Carnevalovy, které pronajímaly byty v domě jak Kollmannovi, tak i Riegrovi.

137 Deník 1891–1892, fol. 22r (5. XI. 1891).

posezení s jídlem, hovory a zpěvem¹³⁸ doprovázel Kollmann své hosty do hotelu. Ale cestou se zastavili v Caffé Arago a potkali malíře Beneše Knüpfera, s nímž dohodli program na další den.

I tentokrát (6. listopadu 1891) byl Kollmannův program velmi pestrý. Dopoledne zašel – poprvé v této sezóně – do archivu Kongregace de Propaganda fide, aby tlumočil vzkaz Antonína Gindelyho a přesvědčil se, že jsou pro něho připraveny vybrané svazky ke studiu. Odpoledne si šel poslechnout některé řečníky na „kongres míru“, načež provázal krajaný po římských památkách a dovedl je do rezidence rakousko-uherského velvyslance v paláci Chigi, kde ambasador Karl Ludwig Freiherr von Bruck pořádal recepci pro účastníky kongresu.¹³⁹ Rovněž v sobotu 7. listopadu Kollmann „propůjčil... služeb svých krajanům na celý den“ a celý den jim ukazoval řadu dalších památek, z nichž nejvíce je zaujal kostel sv. Klimenta s hrobem sv. Cyrila; na závěr se s nimi ještě zúčastnil domácího koncertu.¹⁴⁰ Jelikož v neděli 8. listopadu odjížděli čeští poslanci a jiní krajané do Neapole, Pompejí a na Vesuv, mohl Kollmann v příštích dnech odpočívat („po dnech hlučných právě minulých byl jsem poněkud indisponován“).¹⁴¹ V následujících dnech zůstával doma nebo vyšel vyřídit různé drobnosti, 10. listopadu pak přijal návštěvu Giulia Mazzoniho, jemuž byl zavázán za nedávnou pomoc v delikátní záležitosti („byl mně loni¹⁴² pomocen při obstarání pohřbu a převozu mrtvolý paní Riegrové“).¹⁴³ Až teprve ve středu 11. listopadu se Kollmann znovu vypravil do archivu Propagandy.¹⁴⁴

I potom však přicházelo mnoho jiného rozptýlení a na archivní výzkum zbývalo málo času. Na konci měsíce si Kollmann povzdychl: „Listopad uplynul letem – a s prací o archivech českých nejsem ještě ani v polovici, jakkoli jsem si popí-lil.“¹⁴⁵ Další zdržení výzkumu způsobilo také zimní období, kdy byla práce v prochladém archivu nepříjemná a zdraví nebezpečná: „Archiv Propagandy, který zůstal uzavřen pouze na Štědrý den a o svátcích zasvěcených, následovavších po něm, vystydl za krátké ty prázdniny hrozně. Ulovil jsem si v něm notné nachlazení, které zkazilo mně nadobro konec roku. Archivu jsem sice nezanedbal, ale plně

138 Italský oběd (pranzo) trval od 13 do 17 hodin.

139 Deník 1891–1892, fol. 22v–23v; List of Diplomatic Missions of Austria-Hungary – viz výše pozn. 92.

140 Deník 1891–1892, fol. 24r–25r.

141 Deník 1891–1892, fol. 25r.

142 Míněno za předchozího pobytu 1890/1891, konkrétně v březnu 1891.

143 Deník 1891–1892, fol. 25v.

144 Deník 1891–1892, fol. 25r–26r.

145 Deník 1891–1892, fol. 38v.

čtyři hodiny seděti tam jsem nevydržel. Vracel jsem se domů, chvěje se osikou na celém těle, jektaje zuby – a doma jsem se také nezahřál.¹⁴⁶

Zábavnější než vysedávání v prochladém archivu byla častá setkání s českým umělcem Beneše Knüpferem (1844–1910). Přátelsky se potkávali na ulici, v kavárnách, občas ho Kollmann navštěvoval v ateliéru.¹⁴⁷ Přicházel za malířem, který se dostal do Říma původně jako stipendista rakouského ministerstva kultu a vyučování (1879–1883), poté se tam usadil jako svobodný umělec a dosahoval v Itálii většího uznání než ve vlasti. Knüpfer kombinoval neoromantické inspirace s dobovým senzualismem, stal se mistrem salonní malby a své životní téma našel v lyrickém a symbolickém ztvárnění moře, často propojeném s bájnými motivy.¹⁴⁸ Tato orientace vykrytalizovala v devadesátých letech 19. století, na jejichž počátku ho Kollmann charakterizoval slovy: „V úterý [27. října 1891] odpoledne navštívil jsem Knüpfra. Byl pohřížen v práci. Hleděl zachytiti dojem zažitý na cestě ze Rjegy do Ankony, z níž pro bouři po čtyřech hod[linách] vrátili se ku břehu. Na plátně – dosud skizze – vyrůstal před očima mými velikolepý efekt světelný: silný jas proráží vpravo nad vystupujícím břehem mraky a odráží se v moři poměrně klidném na táhlých vlnách; levá strana obrazu ještě halí se v husté mraky. Ve středu, v moři, vystupuje jediné skalisko. Tu část chce mistr poněkud upravit. – Vedle stál obraz jiný téměř hotový, na němž Kn[üpfer] pastellem červeným zkusil jisté osvětlení. Jest to břeh mořský, dílem skalnatý, dílem plochý, v popředí leží nymfa zírající na moře.“¹⁴⁹

Kollmann tu projevil značný pozorovací talent a z hlediska záznamu i vizuální paměť, ale navíc vystihl (pravděpodobně i pod vlivem vyprávění malíře, s nímž živě diskutoval) Knüpferovu tvůrčí cestu k marinám a jeho úsilí o barevné škály mořských vln. Když později tohoto elegantního a zádumčivého bohéma charakterizoval Josef Šusta, zdůraznil negativní vliv Říma, zatíženého monumentální historií a odcizeného moderním proudům umění, jež vycházely z Paříže; jinými slovy Šusta potvrdil, že Knüpferův talent utonul v půvabném konzervativním akademismu.¹⁵⁰ Jenže právě to byl rys, který přitahoval Kollmanna, žijícího v souladu s katolickou církevní tradicí a vzdáleného výbojům francouzského impresionismu či symbolismu.

146 Deník 1891–1892, fol. 56v–57r.

147 Například Deník 1891–1892, fol. 40r.

148 Toman, Prokop: Nový slovník československých výtvarných umělců, I (4., nezměněné vydání). Ostrava 1993, s. 503–505; Kotalíková, Jana: Knüpfer Beneš. In: Nová encyklopedie českého výtvarného umění, I. Praha 1995, s. 363–364; Dějiny českého výtvarného umění, III/2 (1780–1890). Praha 2001, s. 68–69, 83, 89, 105; IV/1 (1890–1938). Praha 1998, s. 51.

149 Deník 1891–1892, fol. 8r.

150 Šusta, J.: Mladá léta učňovská a vandrovní, s. 253–256.

Setkávání s Knüpferelem i s dalšími krajany a známými v Římě poskytovalo stálé příležitosti k rozptýlení – prohlídky nekončící řady památek, dlouhé procházky, jež Kollmanna inspirovaly k lyrickému popisu krajiny,¹⁵¹ posezení v kavárně, večírky, divadelní představení a koncerty, někdy také setkání v Animě.¹⁵² Ozvláštňovaly je návštěvy Čechů, kteří z různých důvodů nakrátko zavítali do Věčného města a chtěli se setkat s Kollmannem. Mezi nejsvráznější osobnosti patřil gymnaziální profesor a kdysi úspěšný překladatel ruské klasiky Ignác Hošek, který rozvíjel své cestovatelské a lingvistické zájmy tím, že procestoval mnoho evropských zemí křížem krázem pěšky (Itálii takto prošel dokonce osmkrát) a potom o svých poznatcích psal cestopisné fejetony do českých novin a časopisů.¹⁵³

„V sobotu (2. ledna [1892]) zrána překvapen jsem byl návštěvou krajana přibýlého do Říma, spisovatele a výtečného překladatele Puškina i Gogola, pana Ig. Hoška. Přinesl mi pozdrav od dr. Metelky¹⁵⁴ a prof. Bílého.¹⁵⁵ Přišel do Říma pěšky z Nizy,¹⁵⁶ již opustil v říjnu [1891], přes Janov, Milán, Ankonu, Sulmonu a Tivoli. Počátkem prosince dorazil do Říma, ale nemocen zimnicí, hned ulehl a na Silvestra propuštěn byl z nemocnice. Vypadal chuďas přebídně! V kapse neměl ani solda!¹⁵⁷ Rád byl bych nabídl mu služeb svých a ukázal mu Řím, ale scházelo mně zdraví. P[an] Hošek od neděle (3. ledna) byl naším hostem a pobavil nás pěkně vypravováním o cestách svých. V neděli řečenou po obědě vyjel jsem si s ním na Via Appia. Před večerí zašli jsme do hostince v Collonnetách,¹⁵⁸ kde seznámil jsem ho s Knüpferelem a Pokorným.¹⁵⁹... V neděli (10. ledna) Hošek odjel zpět do Prahy.“

151 Deník 1891–1892, fol. 34r–35v.

152 Deník 1891–1892, fol. 32r (15. XI. 1891); viz též pozn. 82.

153 Ignác Hošek (1852–1919); Ottův slovník naučný, XI, Praha 1897, s. 680–681; Svatoňová, Ilja: Ignác Hošek. In: Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce, II. Praha 1993, s. 298–299; Kristen, Z.: Hynek Kollmann, s. 30–31.

154 Jindřich Metelka (1854–1921), český geograf a na sklonku života politik; stejně jako Kollmann absolvent zeměpisu a dějepisu na pražské filozofické fakultě, poté středoškolský profesor; spoluzakladatel České společnosti zeměvědné (1894), jejímž byl Kollmann zakládajícím členem a kde v letech 1894–1904 působil ve výboru. – Ottův slovník naučný, XVII. Praha 1901, s. 189–188; Martínkovi, Jirí a Miloslav: Kdo byl kdo. Naši cestovatelé a geografové. Praha 1998, s. 287–288; ke Kollmannově činnosti Kristen, Z.: Hynek Kollmann, s. 30–31.

155 František Bílý (1854–1920), český literární kritik, historik a lingvista, středoškolský profesor a kulturní organizátor; Pešta, Pavel: František Bílý. In: Lexikon české literatury, I. Praha 1985, s. 235–237.

156 Nice, město v jihovýchodní Francii, poblíž hranic Itálie.

157 Soldo, drobná italská mince.

158 Via delle Colonnate, ulice poblíž centrální trasy historického Říma Via del Corso.

159 František Pokorný, stavební rada, Čech působící v Římě, s nímž se Kollmann přátelsky stýkal

Kollmannův záznam o kuriózní návštěvě, zprostředkované geografem Jindřichem Metelkou a filologem Františkem Bílým, dokládá šíři jeho známostí a otvírá průhled do sítě českých středoškolských profesorů z oborů dějepisu a zeměpisu, kteří udržovali neformální kolegiální styky doma i v zahraničí. Naznačuje, že při rozšiřování rozhledu českých vzdělavců po Evropě sehrával dlouhodobý badatelský pobyt byt i jen jednoho z nich v Římě nezanedbatelnou společenskou a intelektuální úlohu.

Kromě sítě pravidelných kontaktů vstupoval Kollmann do rozhovorů s lidmi, jež náhodně potkal, ale kteří dokázali vyjádřit zajímavý názor, jímž dávali najevo své stanovisko k vývoji mocenskopolitických a národnostních poměrů ve střední a jižní Evropě. I když máme k dispozici pouze jednostranný záznam českého účastníka debat, v němž mohlo být někdy přání otcem myšlenky, je zřejmé, že se tu zajímavě střetala stanoviska italská, česká a německá, popřípadě českoněmecká a rakouskoněmecká.

Takového druhu bylo vyjádření primáře nemocnice v lombardském městě Asola u Mantovy, jinak neznámého doktora Bonatiho, který se koncem prosince 1891 na několik dnů ubytoval v témž domě jako Hynek Kollmann. Tento „stařec ctihodný s dlouhým bílým vousem“¹⁶⁰ při jedné společné večeři s Kollmannem a dalšími stipendisty Ludwigem a Starzerem, „vesměš Rakušany“¹⁶¹ „jak přirozeno, počal hovor o Rakousku, a sice tak rozumně, jak jsem nikdy neočekával, že uslyším od Itala. Privil, že Itálie nezbytně musí státi věrna v trojspolku;¹⁶² kážou to okolnosti, zvl[ášť] vnější, zřetel k politice balkánské i neutěšený stav vnitřní. Jako platilo před sjednocením Itálie heslo: Poslední muž a poslední soldo za jednotu!, tak nyní zníti musí: Poslední muž a poslední soldo za udržení Rakouska! Patrně páni,¹⁶³ ač tak ohromní přátelé a následovatelé Německa, předce bojí se míti je tuze blízko vlastních hranic! Bonati s nadšením mluvil o Vídni – byl tam za světové výstavy¹⁶⁴ – a potud líbil se našim dvěma Němcům.

i při jiných příležitostech; srov. Deník 1891–1892, fol. 7r.

160 Deník 1891–1892, fol. 48r.

161 Deník 1891–1892, fol. 48v (22. XII. 1891).

162 Spojenecká aliance Rakousko-Uherska, Německa a Itálie, která vznikla roku 1882 a definitivně zanikla vystoupením Itálie za první světové války (neutralita roku 1914, zapojení na straně Dohody 1915).

163 Mínění Italové, kteří na sklonku 19. století sdíleli s Němci patos nedávného sjednocení Italského království (1870) a Německého císařství (1871).

164 Světová výstava s ústředním heslem „Kultura a vzdělávání“ se konala ve Vídni roku 1873; Halada, Jaroslav – Hlavačka, Milan: Světové výstavy. Od Londýna 1851 po Hannover 2000. Praha 2000, s. 52–61.

Hned potom však vmísil se do vnitřní politiky rakouské, odsuzoval celou nynější soustavu vládní i v Translajtánii i u nás,¹⁶⁵ věště že Rakousko záhy a nutně dojde poznání, kterak nevyhnutelný jest systém federalistický. Slova ta provázena byla ovšem z úst Němců hlasnými oho! oho! a mou pochvalou. Dr. Starzer od té chvíle ustavičně – mezi hovorem starcovým – něco polohlasně bručel – Vídeňák!! Já pospíšil si s připomenutím, jak proslovil se papež¹⁶⁶ za návštěvy Riegrovy¹⁶⁷ – ale pouhým slovem papež píchl jsem do vosího hnízda u Bonata – odvrátil se, odkašláváje, ba zdá mi se, odplivl několikrát. Arciť, jest to starý dobrovolník za sjednocení vlasti, propadlý kletbě Piově!¹⁶⁸ Vypravoval nám pěkné příhody o bitvě u Solferina.¹⁶⁹

Mně líbil se zvl[ášť] smýšlením o Garibaldi. ¹⁷⁰ Odsuzoval kult jeho, prosazovaný dnes tak velkou měrou,¹⁷¹ a žaloval na neuznalost národa vůči Cavourovi.¹⁷² Dnes má Itálie skoro 200 pomníků postavených Garibaldi a 3 pomníky Cavourovy, pravil; správnější by bylo, kdyby města italská měla 300 památníků na počest Cavourovu, 100 postavených Vittoriovi Emanuelovi¹⁷³ a Garibaldi stačilo by jich 5–6. Vysvětloval význam Garibalda, který byl nevědomým ná-

165 Míněno v Zalitavsku (Uhrách) a v Předlitavsku.

166 Lev XIII. (Gioacchino Pecci, 1810–1903), římský papež v letech 1878–1903.

167 Cesta F. L. Riegra do Říma v březnu 1891.

168 Papež Pius IX. (1846–1878) po dobytí Říma exkomunikoval v listopadu 1870 všechny osoby, které se podílely na dobytí Říma a na zrušení Papežského státu začleněním jeho území do sjednoceného Italského království; tím významně prohloubil napětí mezi papežstvím a klérem a jedné straně a královskou vládou a sekulární společností na straně druhé.

169 V bitvě u Solferina (poblíž Mantovy v severní Itálii) 24. června 1859 francouzsko-sardinské vojsko porazilo rakouskou armádu; vítězství ve druhé válce za sjednocení Itálie vedlo k vytažení Rakousko-Uherska z Itálie.

170 Giuseppe Garibaldi (1807–1882), italský revolucionář, vůdce hnutí Mladá Itálie, velitel a generál italských vojsk, ústřední osobnost boje za sjednocení Itálie. Jelikož se účastnil bojů za svobodu také v Jižní Americe, bývá někdy pojímán jako romantický „hrdina dvou světů“ (l'eroe dei due mondi).

171 Vzhledem k tomu, jakou váhu přikládal H. Kollmann názorům F. L. Riegra, stojí za zmínku Riegrovo uznalé hodnocení: „Garibaldi je na všečen způsob člověk neobyčejný, vlastenec nezištný, který celý svůj život zasvětil myšlence sjednocení Itálie... Co válečník stojí v první řadě vojevůdců našeho věku...; v pletichách však diplomatických nezná se docela, přímá povaha jeho bývá tu často podvedena a přelstěna.“ Citováno podle životopisu Piruchta, Libor: Giuseppe Garibaldi. Praha 1971, s. 197.

172 Camillo Benso Cavour (1810–1861), piemontský šlechtic (hrabě), úspěšný podnikatel a politik, premiér Sardinského království (1852–1861) a první premiér Itálie (od 23. března do 6. června 1861, kdy zemřel). Mimořádné diplomatické schopnosti prokázal při sjednávání mezinárodních předpokladů pro postupné sjednocování Itálie.

173 Viktor Emanuel II. (Vittorio Emanuele II di Savoia, 1820–1878), příslušník savojské dynastie, poslední sardinský král (1849–1861) a první italský král (1861–1878), označovaný jako „Otec vlasti“.

strojem v rukou Cavourových, zvl[ášť] při výpravě do Neapole.¹⁷⁴ Zatracoval naprosto Mentanu (1867).¹⁷⁵ Vůbec mluvil mi z duše. Vyslovil se také velmi ostře o německém císaři Vilémovi II. – arci jen proto, že sám jest zbožňovatelem Bismarka¹⁷⁶ tou měrou, že odříkal nám z paměti článek Bismarkem inspirovaný v anglických »Times«. Němci rozžehnali se s Bonatim chladně, já zcela srdečně. Škoda, že večer ten prchl tak rychle.¹⁷⁷

Dlouhý citát naznačuje, v jakém myšlenkovém prostředí se Kollmann pohyboval a jaké zastával názory. Je zřejmé, že byl rozhodným stoupencem federalizace Rakousko-Uherska, respektive Předlitavska, tedy i českého státního práva a českých národních zájmů. V tom se nemohl shodnout s německými kolegy, kteří byli zastánci centralisticky řízené habsburské monarchie. Lišil se však také od italského liberála svým příklonem ke klerikální politice a obdivem k papeži Lvů XIII. Sdílel obavy ze sílicího Německého císařství, ale na rozdíl od Itala, který vnímal pozitivně paralelní sjednocovací proces německý a italský, nebyl nadšen Bismarckovou politikou, jež právě vedla ke vzniku mocné německé říše v bezprostředním sousedství českých zemí.¹⁷⁸ Svěbytný český národ a České království ve federalizovaném Rakousku byly stěžejní body politického ideálu, pro který hledal Hynek Kollmann intelektuální oporu také v italském prostředí.

Osobnost mezi nadějemi a zklamáním

Deníkové záznamy z let 1891–1892 představují Hynka Kollmanna jako pozoruhodnou osobnost. Byl to mladý člověk plný optimismu, který překonal překážky a dosáhl svých prvních cílů: úspěšně vystudoval, stal se uznávaným středoškolem

174 Od května 1860 vedl G. Garibaldi s dobrovolnickým vojskem boj proti neapolskému králi Františku II. z rodu Bourbonů; jako „diktátor“ ve službách sardinského krále Viktora Emanuela II. ovládl Sicílii a dne 7. září 1860 vstoupil do Neapole; následný plebiscit potvrdil vůli obyvatelstva připojit jihoitalská území ke sjednocujícímu se Italskému království.

175 Mentana, obec v Laziu, asi 30 km severovýchodně od Říma; poblíž Mentany francouzsko-papežské vojsko 3. listopadu 1867 porazilo oddíl Giuseppe Garibaldiho, což zastavilo jeho pochod na Řím a o tři roky oddálilo definitivní sjednocení Itálie.

176 Otto von Bismarck (1815–1898), pruský ministerský předseda, který vedl politiku sjednocování německých území pod vedením Pruska (válečná porážka Rakouska 1866 a Francie 1870–1871), v letech 1871–1890 první kancléř Německého císařství; jeho tvrdý postup v intencích reálpolitiky mu vynesl označení „železný kancléř“. Srov. Craig, Gordon A.: *Deutsche Geschichte 1866–1945*. München 1993, s. 58–167.

177 Deník 1891–1892, fol. 48v–50r.

178 Srov. Bauer, František: *Bismarck v mezinárodní politice po prusko-francouzské válce (1871–1890)*, ed. Martin Kučera. Praha 2001.

ským učitelem¹⁷⁹ a poté vstoupil – byť zprvu nepřímo¹⁸⁰ – do služeb nejvýznamnější české archivní instituce; byl opakovaně vyslán do Říma a tam se objevným způsobem ponořil do písemností, které měly zásadní význam pro poznání českých a evropských dějin raného novověku. Pojal plán, který odpovídal mladistvému nadšení – zvládnout obrovský soubor pramenů z archivu Propagandy a vytvořit velké ediční a interpretační dílo.

Kollmann počítal s realizací svého záměru za ideálních podmínek – dobrého zdravotního stavu a pevného rodinného zázemí. Zkušenost mu však ukázala, že život zpravidla neprobíhá po lineárně narýsované dráze a naráží na mnoho překážek, s nimiž prvotní plány z mládí nepočítají. Kollmannovi se oba hlavní sloupy, na nichž spočíval jeho projekt, předčasně zhroutily. Těžké choroby¹⁸¹ a frustrace z rozpadu rodiny¹⁸² jeho naděje podlomily. Pocit hlubokého zklamání potlačil optimismus a nahradil ho zatrpklostí. Bylo možné už jen usilovat o záchranu torza původně zamýšleného díla.

Je obdivuhodné, že Kollmann ani v největší tísní zcela nerezignoval a část edice i diplomatický rozbor pramenů dokončil. Prošel dráhou vědců, jimž pod tlakem vnějších okolností nezbývalo než opustit smělé plány a v lepším případě se spokojit s jejich torzem. Se zřetelem ke všem obtížím Kollmannova života jeví se i naplněné torzo jeho záměrů jako důstojná tečka za osudem jednoho českého archiváře.

179 Po splnění zkušebního roku (stanoveného rakouským ministerstvem osvěty a vyučování a následně českou zemskou školní radou), vykonaného na I. českém reálném a vyšším gymnáziu v Praze, vystavilo ředitelství této školy 10. července 1889 pochvalné vysvědčení: „Pan Ignác Kollmann z Hradce Králové v Čechách, kandidát učitelství gymnazijního, aprobovaný z dějepisu a zeměpisu, ... konal úkol svůj velmi dobře. Jevil chvalitebnou znalost odbornou a přípravě domácí i škoře věnoval vždy náležitou píli a svědomitost, i dbal bedlivě pokynutí a poučení, jež se mu dávala ve věcech pedagogických a didaktických. Ve škoře udržoval řádnou kázeň, měl žáky ke stálé součinnosti a vedl si u výkladu i zkoušení zcela řádně. ... Vystupování pana kandidáta bylo ve škoře vážné, ve sboru učitelském skromné i ochotné, jeho mravné chování bylo zcela bez úhony. Panu Ignáci Kollmannovi dosvědčuje se tudíž, že úkolu svému dostal dokonale, i vyslovuje se naděje, že bude učitelem velmi dobrým“ – NA, Pzst. H. Kollmann, kt. 1, inv. č. 1.

180 Definitivní zakotvení v zemském archivu mu přineslo až jmenování adjunktem 16. března 1893 s platností od 1. července 1893; Kristen, Z.: Hynek Kollmann, s. 22–23.

181 Zprávy o chatrném zdraví se objevují v korespondenci i v Deníku 1891–1892, fol. 52v, 53v, 58v; bližší o nich Kristen, Z.: Hynek Kollmann, s. 39, 50–51.

182 Ve druhém manželství se sestrou první choti – Rosalií rozenou Sobkovou; Kristen, Z.: Hynek Kollmann, s. 39.

A Bohemian Archivist in Rome: Hynek Kollman – A Traveller, Observer, and Companion

Hynek Kollmann (1864–1938) is permanently linked to the Czech Lands Archives in Prague where he spent most of his professional life (even was appointed its titular director) and to the archival research in Rome. Unlike the majority of researchers, Kollmann did not address himself to the Vatican fonds but rather to the unexplored *Congregatio de Propaganda fide* archive where he discovered an extraordinarily valuable collection of sources about the re-Catholicisation of Central Europe in the 17th century. He earned international renown for his extensive – unfortunately incomplete – edition *Acta Sacrae Congregationis de Propaganda fide res gestas bohemicas illustrantia* (1923–1954).

By way of Kollmann's example, the study seeks to capture the lifestyle of the most agile archive researchers who set out to Rome from Bohemia in the late 19th and early 20th centuries, acting as short time go-betweens for the Bohemian intellectual society and Italian milieu. The analysis of Kollmann's fragmentary estate, deposited in the National Archives in Prague (namely his diaries from 1891–1892 with regard to his correspondence), uncovers a multipotential person – a traveller with geographical and historical horizons; a perceptive observer of past relics as well as political, social, and economic changes in Italy; and a person with extensive social contacts.

During his sojourns to Rome, Kollmann built a network of contacts in several aspects. First of all, he settled in the Bohemian community in Rome that revolved around two centres: *Bohemicum*, a college for Bohemian theologians with the crucial Vice-Rector František Zapletal (Kollmann's friend and intermediary within Catholic hierarchy), and a group of artists working in *Palazzo Venezia* (where the successful painter Beneš Knüpfer, another friend of Kollmann, left a significant trace). His relationship with the representatives of Austrian diplomacy and the Austrian Historical Institute (especially Theodor von Sickel, director of the latter) were rather formal for he argued with them about Czech-German relations and the development of the Habsburg Empire. Kollmann established live contacts with the inhabitants of Rome who enabled him to gain knowledge about everyday life in the Italian metropolis and about the tension between the adherents of papal curia and the royal court.

Kollmann's acquaintance with Bohemian politicians arriving in Rome was of special significance; he was their guide conversant with the local environment and a go-between especially in relation to the ecclesiastical circles. Among Kollmann's short-time clients were the deputies of the Bohemian and Moravian diets, including the long-term Bohemian political leader František Ladislav Rieger. In relation to them, the conservative Catholicism and strong Bohemian patriotism of Hynek Kollmann manifested itself and strengthened.

Portrétní fotografie Hynka Kollmanna
(NA, Kollmann Hynek, inv. č. 5, kart. 1)